

ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ

Выпуск №4 (68)
(красавік)

www.lit-bel.org www.novychas.org

Культурна-асветніцкі праект Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага часу»

Анонс

«НАВІНЫ»: літаратурна-грамадскае жыццё красавіка.....	с. 2.
«ГРАМАДА»: «Свабодаўская» гутарка Міхася СКОБЛЫ з прафесарам Іванам ЛЕПЕШАВЫМ.....	с. 3.
«ПАЭЗІЯ»: вершы Таццяны БЕЛАНОГАЙ.....	с. 4.
«ЮБІЛЕЙ»: «Гумар быў ягоным крэда» (да 100-годдзя Леаніда Прокшы).....	с. 5.
«ДЫСКУРС»: Яўген БЯЛАСІН пра Алеся РАЗАНАВА.....	с. 6.
«ПАЭЗІЯ»: новыя пунктыры Алеся РАЗАНАВА.....	с. 7.
«ПРОЗА»: старонкі новай кнігі Алеся ЖУКА.....	с. 8–9.
«ПАЭЗІЯ»: парцэлы Алеся МАКРАЦОВА.....	с. 10.
«СПАДЧЫНА»: жыццё і творчасць Міхася ЯВАРА.....	с. 11.
«ЭСЭ»: «этна-марскія» ўспаміны Паўла ЛЯХНОВІЧА.....	с. 12–13.
«КРЫТЫКА»: Ала СЯМЁНАВА пра Алеся КАСКО.....	с. 14.
«ПАЛІЦА»: кніжныя агляды Наталлі ЯКОВЕНКА і Паўла АБРАМОВІЧА.....	с. 15.
«СВЕТ»: літаратурныя навіны замежжа.....	с. 16.

ДЫСКУСІЯ

БЕЛАРУСКІ НАЦЫЯНАЛІЗМ. НОВЫ ВОБРАЗ БЕЛАРУСКАЙ ІДЭА

Пра беларускі нацыяналізм напісана шмат тэкстаў. Але і ўсе яны разам наўрад ці раскрываюць ягоную адметнасць, мінулае і перспектыву. Многія — як, на думку рэдакцыі, і аўтар прапанаванага артыкула — не праводзілі яскравую рысу паміж нацыяналізмам і «звычайным» патрыятызмам. Тым не менш, без шырокага інтэлектуальнага абмеркавання ісціны ў акрэсленым пытанні — не знайсці. А таму — шчыра заклікаем да дыскусіі...

Аляксандр ШПАКОЎСКІ

На думку каардынатараў глабальнага светапарадку, ліберальныя ўніверсаліі мусяць працаваць і на Беларусі, а ў іншым выпадку краіну чакае шалёнае цкаванне, хвалі броду і дыскрэдытацыя вобраза.

З гэтымі з'явамі цяпер сутыкаецца беларуская дзяржава, аднак прапанаваць якасную супрацьвагу альбо альтэрнатыву ліберальнай прапагандзе дзяржаўны ідэалагічны апарат аказаўся няздольны. За асноўны базіс дзяржаўных распрацовак быў узяты курс на захаванне і рэінкарнацыю былой савецкай спадчыны, і вельмі мала ўдзяляецца ўвагі фармаванню адекватнай сённяшнім рэаліям ідэалогіі, адраджэнню культурніцкага і нацыянальнага чынніка ў жыцці краіны. Савецкая ідэалогія і каштоўнасці выглядаюць анахронізмам у XXI стагоддзі — і без пераасэнсавання, дадаткаў, новых поглядаў і канцэпцый, нягледзячы на ранейшыя поспехі і дасягненні, не жыццяздольныя.

Менавіта таму, выдаткоўваючы вялікія сродкі на распрацоўку дзяржаўнай ідэалогіі і ўтрыманне чыноўнікаў з ідэалагічнай вертыкалі, беларуская

дзяржава мае на выхадзе амаль ідэнтычнае заходняму спажывецкае грамадства, а контуры нацыянальнай дзяржаватворчай ідэі дагэтуль у значнай ступені не акрэслены.

Зразумела, што для супрацьстаяння знікненню ў глабальным сусветным працэсе, для забеспячэння выжывання беларускай нацыі і якаснага пераўтварэння дзяржавы павінен адбыцца нацыянальны ўздым, у аснове якога будзе палягаць актуальная мабілізацыйная ідэя, своечасова праведзеная ў масы пасіянарна-беларускага руху.

Аднак той набор пасылаў, заклікаў і каштоўнасцяў, якім выглядае ідэалогія беларускага нацыяналізму на сённяшнім этапе, аб'ектыўна не адказвае выклікам, запытам і разуменню сучаснага чалавека. Трэба прызнаць, што сучасны «беларускі нацыяналізм» значна адрозніваецца ад таго разумення ідэалогіі нацыяналізму, якую прапаноўваюць правадыры правай думкі Еўропы. Беларускі нацыяналізм спазняецца і затрымліваецца на ўзроўні першай паловы XX стагоддзя. Тэрміналагічны апарат беларускага нацыяналіста па-ранейшаму застаецца замкнуты ў рамках комплексу малага прыгнечанага народа: «ня быць скотам», «людзьмі звацца» і г.д. У сучаснай інтэрпрэтацыі беларускага нацыяналізму пераважаюць жалобныя матывы, звязаныя са здекам, пакутамі, тэрытарыяльнымі стратамі, спробай даказаць уласную ідэнтычнасць і адметнасць ад другіх нацый, перш за ўсё — ад расійцаў.

Беларускі нацыяналізм надта знешнеарыентаваны і засяроджаны не на ўнутраных чынніках, а на пошуках знешніх ворагаў ці прыяцеляў — ідэя мае яскрава выражаны антырасійскі і адначасова пражародны характар. Гэта выклікана тым, што фармаванне беларускага нацыяналізму як сістэмы поглядаў і каштоўнасцяў адбывалася ў вельмі варожых умовах у суп-

рацьстаянні з шавіністычнымі вялікарасійскімі і вялікапольскімі ідэямі...

Сучасныя сусветныя варункі і сучаснае становішча беларускай нацыі, якая больш за 20 гадоў таму займела ўласную незалежную дзяржаву, вымагае іншых падыходаў і ідэй, іншага вобраза нацыяналізму. Аднак патрэбна канстатаваць, што палітычныя сілы, якія вызнаюць сябе за нацыянальныя, не развіваюцца, а, наадварот, дэградуюць: замест упарадкавання і прасоўвання ўласных ідэй прымаюць у якасці базавых неаліберальныя каштоўнасці, уступаюць у хаўрусы з прадстаўнікамі супрацьлеглых варожых ідэалогій. У сучасных беларускіх умовах фактычнай прыкметай прыналежнасці да гарты беларускіх нацыяналістаў выступае не палітыка-этычная пазіцыя асобы, а моўны фактар, які далёка не заўсёды азначае ідэалагічную ідэнтычнасць носьбіта да правай ідэі.

Нацыяналістычныя партыі дазволілі сябе зацягнуць у пугы ліберальнай палітычнай стратэгіі, стаўшыся марыянеткамі ў руках замежных структураў. Прычым прага замежнікаў і лібералаў да дэмантажа беларускай дзяржавы, атрымання кантроля над яе эканомікай, рэсурсамі, знешняй і ўнутранай палітыкай зразумелыя і тлумачацца згодна з глабальнай ідэалогіяй светаўладкавання. Прысутнасць на гэтым баку нацыяналістаў цалкам алагічная і абсалютна не адпавядае сэнсу здаровай нацыяналістычнай пазіцыі.

Важкім хібама сучаснага нацыяналізму з'яўляецца яго антыдзяржаўная скіраванасць... Такая пазіцыя нагадвае палітычнае самагубства і з'яўляецца непрымальнай для любога палітыка, які імкнецца да атрымання электаральнай папулярнасці і прагне ўлады. А тым больш падобны падыход непрымальны для нацыяналістаў, што апелююць да

каштоўнасцяў Нацыі, перавагі грамадскага калектыўнага інтарэсу над асабістым. Для нацыяналіста відавочна, што любая, нават слабая і няясная, дзяржава лепш, чым яе адсутнасць, таму змаганне нацыяналістаў ва ўсім свеце скіравана не на разбурэнне дзяржаўнай сістэмы, а на якасную змену яе вобраза і сутнасці. Іншая пазіцыя супярэчыць самой сутнасці ідэі нацыяналізму.

Паводле вышэйазначаных тэзісаў відавочна, што сучасны беларускі нацыяналізм спазняецца ў сваім развіцці, а сённяшня палітычная пазіцыя арганізацый, што дэкларуюць сябе як нацыяналістычныя, далёка ад разумення ідэі нацыяналізму...

Галоўнымі ворагамі сучаснага нацыяналіста з'яўляюцца не суседзі-еўрапейцы, не рускія людзі і не замежнікі з далёкіх краінаў, а прадстаўнікі ліберальнай талітарнай ідэалогіі, якая імкліва цягне нашу планету ў багню рэгрэсу, імкнучыся пазбавіць яе выбітных яркіх фарбаў нацыянальных культур. Непрыяцелямі нацыяналізму таксама з'яўляюцца льявацкія радыкалы і шавіністы, што сваімі падманлівымі ідэямі адцягваюць здаровае сілы грамадстваў ад барацьбы за планетарны прагрэс і развіццё чалавецтва.

Беларускі нацыяналізм вымагае іншага развіцця, новых інтэлектуальных высілкаў, пераасэнсавання дыскурса, прыкладання беларускай правай ідэі ў судносіны з еўрапейскімі рэаліямі і сучаснымі тэорыямі. Беларускі нацыяналізм у яго новай інтэрпрэтацыі мусіць стаць аб'ядноўваючым фактарам, элементам нацыянальнай мабілізацыі — і такім чынам паслужыць беларускай дзяржаве.

Гэтыя мае тэзы не прэтэндуюць на ролю абсалютнай аксіёмы. Адкрываецца пляцоўка для дыскусіі па разуменні сучаснага беларускага нацыяналізму, яго будучыні, грамадскай ролі і карысці ў дзяржаўным развіцці. Разам з калегамі мы абавязкова працягнем працу над фармаваннем новага якаснага вобраза і стылю беларускай нацыянальнай ідэі, што мусіць і абавязкова зойме сваё адпаведнае значнае месца ў правым руху Еўропы.

Цалкам з артыкулам можна азнаёміцца на <http://naviny.by>

НАВІНЫ

10 (2)

▶ ДРУК

ВЯСНОВЫ «ВЕРАСЕНЬ»

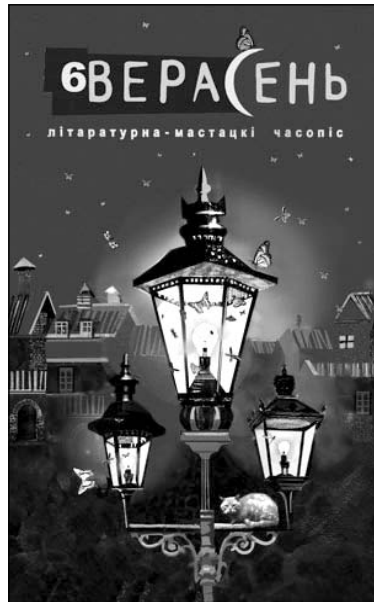
Выйшаў з друку чарговы нумар літаратурна-мастацкага часопіса «Верасень».

Шосты нумар атрымаўся па-вясноваму «сакавіты» на паэзію. У ім друкуюцца вершы Дар'і Кабаковай, Паўла Баяркі, Марыі Магдалены Палхоўскай, Багдана Агрэста, Юліі Бажок, Арцёма Сітнікава, Алесі Птушкі, Дзмітрыя Лавіцкага, Юркі Буйнока, Ігара Канановіча. Паэтычны майстар-клас для маладых твораў падборкай «Знаёмы дождж» дае Рыгор Сітніца.

Проза прадстаўленая творами Кацярыны Глухоўскай, Тацяны Дзямідовіч, Міколы Касцюкевіча, Анатоля Бароўскага, Віктара Казько.

У раздзеле «Перакладчыкам» Аксана Данільчык знаёміць чытачоў з поэтэсай італьянскай паэткі Антоніі Поццы, а Сяргей Панізінік пераставіць па-беларуску вершы ўкраінскай паэткі Аксаны Шалак.

«Крытыку» ў нумары прадстаўляюць артыкулы Ірыны Хадарэнка, Юнэлі Сальнікавай, Асі Паплаўскай і Алы Петрушкевіч. З літаратурнымі з'ядамі на старонках часопіса выступае Васіль Зуёнак, а Леанід Дранько-Майсюк дзеліцца сваімі запісамі з «Памятнай кніжкі». Аб гісторыі стварэння кнігі «Звезданая зямля» з яе аўтарам Віктарам Раманцовым гутарыць журналіст Марына Яўсейчык. Агляд заходнебеларускай дзіцячай перыядыкі робіць Арсень Ліс. У артыкуле «Былі тады змеі» Ларыса Раманаваналізуе архетып змея ў фальклорнай прасторы Веткаўшчыны. Крытыкі Тацяна Мацюхіна і Анатоль Трафімчык рэцэнзуюць

новыя зборнікі паэзіі Васіля Жуковіча і Аксаны Данільчык.

У музычным раздзеле «Верасня» сакрэтамі сваёй творчасці з чытачамі дзеліцца «жывая легенда беларускага хіп-хопу» Vinsent. На пытанні музычнага аналітыка Альдоны Мартыненка адказваюць удзельнікі рок-гурта «В.Н.».

Заканчваецца нумар аглядам навінак айчыннай дыскаграфіі, які па традыцыі робіць вядомы знаўца беларускай музычнай культуры Вітаўт Мартыненка.

Пытайце часопіс «Верасень» на сайце ТБМ, у «Акадэмічнай» і кнігарні «Логвінаў!» Чытайце яго на старонках Беларускай інтэрнэт-бібліятэкі kamunikat.org і на сайце Саюза беларускіх пісьменнікаў lit-bel.org. Дасылайце свае творы ў «Верасень» на e-mail: verasenchas@gmail.com.

Рэдакцыя часопіса «Верасень»

▶ САЮЗ

КРАСАВІЦКАЕ ПАПАЎНЕННЕ

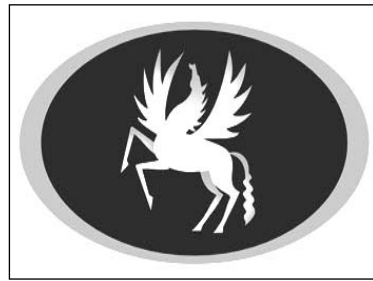
12 красавіка адбылося чарговае паседжанне Рады ГА «Саюз беларускіх пісьменнікаў».

Яно пачалося з хвіліны маўчання, якой сябры Рады ўшанавалі памяць тэатразнаўцы, доктара мастацтвазнаўства, сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў Анатоля Сабалеўскага, журналісткі, колішняй намесніцы старшыні ТБМ Ірыны Марачкінай і грамадска-культурнай дзяячкі Арыны Вячоркі.

Затым было абмеркаванне творчасці кандыдатаў на ўступленне ў сябры Саюза беларускіх пісьменнікаў. У выніку тайнага галасавання рашэннем Рады шэрагі старэйшай творчай арганізацыі папоўнілі сем літаратараў. Сярод іх:

Аўсянікова Тамара Пятроўна. Нарадзілася 24.05.1949 г. у в. Сяўкі Лоеўскага р-на Гомельскай вобл. Скончыла філфак БДУ. Працавала настаўніцай, бібліятэкаркай, інжынерам, метадыстам, загадчыкам крамы. Атрымала другую вышэйшую адукацыю эканаміста. Аўтар лекцый для настаўнікаў-філолагаў па тэорыі вершаскладання і аналізе паэтычных твораў, артыкулаў па творчасці Н. Гілевіча і Я. Яншыч. Піша паэзію і прозу. Аўтар кніг вершаў «Ноты сэрца» (2009), «Лістапад гадоў» (2010), кнігі прозы «Любачка» (2011).

Булавацкі Міхась Пятровіч. Нарадзіўся 11.10.1947 г. у в. Восы Глушкага р-на Магілёўскай вобл. Скончыў фізіка-матэматычны факультэт Магілёўскага педагогічнага інстытута. Працаваў настаўнікам, выкладчыкам. З

пачатку 90-х займаецца літаратурнай дзейнасцю, піша вершы, перакладае з расійскай мовы. У 1999 г. выйшла кніга вершаў В. Высоцкага «Я не падману» ў перакладзе М. Булавацкага.

Варонік Святлана Аркадзьеўна. Нарадзілася 12.06.1969 г. у в. Кастровічы Слонімскага р-на Гродзенскай вобл. Скончыла філфак Брэсцкага педагогічнага інстытута імя А.С.Пушкіна і аспірантуру. Працуе выкладчыкам. Аўтар шматлікіх навуковых прац, артыкулаў, апавяданняў, вершаў у перыядычным друку і калектыўных зборніках. Перакладае з украінскай і польскай моў.

Грыб Ян (Іван Іванавіч). Нарадзіўся 21.11.1936 г. у в. Пагарэльцы Нясвіжскага р-на Мінскай вобл. Скончыў Пагарэльскую сямігодку, рамесную вучэльню г. Чалыбінска, БДУ. У 1956-57гг. — курсант, пілот вучэбна-трэніровачнага авіяцыйнага палка. Працаваў на аб'яднанні «Інтэграл», ПТВ «Электроніка», займаўся прадпрымальніцкай дзейнасцю. Друкаваўся ў перыядыцы. У 2005 г. выдаў зборнік вершаў «На сваёй зямлі».

Колас Зміцер Георгіевіч. Нарадзіўся 1.01.1957 г. у Мінску. Скончыў перакладчыцкі факультэт Мінскага інстытута замежных моў. Працаваў пе-

ркладчыкам, выкладчыкам МДЛУ, рэдактарам, журналістам. З пачатку 1980-х стала займаецца мастацкім перакладам. З 2004 г. прыватны выдавец. Аўтар каля 150 мастацкіх перакладаў з розных моў, у тым ліку твораў Альбэра Камю, Жана-Поля Сартра, Гі дэ Мапасана, Луі Арагона, Франсуа Рабле, Шарля Бадлера, Рэнэ Дэкорта і іншых замежных аўтараў.

Украінка Сяргей Сяргеевіч. Нарадзіўся 25.01.1961 г. у в. Ніканавічы Быхаўскага р-на Магілёўскай вобл. Скончыў філфак БДУ, аспірантуру ў МДУ імя А.А.Куляшова. Працаваў настаўнікам, выкладчыкам на кафедры беларускай літаратуры і журналістыкі ў МДУ імя А.А.Куляшова, будаўніком; цяпер працуе ахоўнікам. Друкуецца з 1977 г., аўтар шматлікіх публікацый вершаў у перыядыцы, зборніка паэзіі «Маё Купела» (2001 г.).

Янкута Ганна Валер'еўна. Нарадзілася 04.09.1984 г. у Гародні. Скончыла філфак БДУ, абараніла магістарскую дысертцыю па творчасці Айн Рэнд. З 2008 г. наведвае перакладчыцкую майстэрню пры Беларускам Калегіюме. Сябра рады інтэрнэт-часопіса «ПрайдзіСвет». Перакладае прозу і паэзію з ангельскай, польскай, нідэрландскай, афрыканскай, скотскай і іншых моваў. Адзін з перакладчыкаў, рэдактараў і складальнікаў каментароў да тома выбраных твораў Эдгара По «Маска Чырвонае Смерці».

Радай СБП была задаволеная заява з просьбай аб аднаўленні ў сябрах творчага аб'яднання паэтэсы **Людмілы Сільновай**, а таксама разгледжаны некаторыя арганізацыйныя пытанні.

▶ ШАХМАТЫ

ДРУГОЕ «ЗОЛАТА»

Напрыканцы сакавіка ўжо ў шосты раз адбылося штогадовае першыństwo Саюза беларускіх пісьменнікаў па шахматах.

Як і летась, чэмпіёнскі тытул заваяваў паэт Васіль Жуковіч. Гэта ўжо другі ягоны «залаты медаль» за час правядзення турніраў, але ў прызавай тройцы Васіль Аляксеевіч быў штогод, нягледзячы на клопаты па арганізацыі першыństwaў. На гэты раз барацьба ў фінальным двубоі выдалася вельмі напружанай, спатрэбілася ажно восем партый, каб вызначыць чэмпіёна, але заключная перамога Васіля Жуковіча расставіла ўсё па сваіх належных месцах.

Вадзім Жылко

▶ РЭГІЁН

ЛУНІНЕЧЧЫНА «САМВЫДАТАЎСКАЯ»

Не прэтэндуючы на «выключнасць» Лунінеччыны, адзначым адну творчую адметнасць гэтага палескага рэгіёна. Высілкамі мясцовых літаратараў ды краязнаўцаў тут склалася значная «бібліятэка» выданняў, якія выходзяць, так бы мовіць, на грамадскіх пачатках, «самвыдатам».

Агульны іх пералік, пачынаючы з сярэдзіны 1990-х, складае каля дзвюхсот найменняў. У 2005 годзе, дарэчы, у бібліятэцы Дома літаратараў, куды яшчэ меў доступ Саюз беларускіх пісьменнікаў, па ініцыятыве Вольгі Іпатавай была зладжана прэзентацыя «лунінецкага самвыдата», — прыкладаў падобнай актыўнасці сярод раёнаў Беларусі няма.

З таго часу выданняў (звычайна іх наклад — 100 асобнікаў) паболела. Сярод асноўных серый — «Лунінецкая муза» (зборнікі вершаў, прозы, публіцыстыкі, сатыры і гумару мясцовых аўтараў, у тым ліку калектыўныя альманахі), «Лунінецкія сшыткі» (краязнаўчыя зборнікі) і інш.

Шмат гадоў выходзіць у Лунінецкім адзіны ў Беларусі друкаваны шахматны бюлетэнь «Альбіно». Большасць лунінецкіх выданняў ёсць у Нацыянальнай бібліятэцы, у бібліятэках Берасцейшчыны.

Пэўнае ўяўленне пра змест лунінецкіх «самвыданняў» можа даць кароткая аналітыка некаторых апошніх выпускаў. Сярод іх — «Лунінецкі сшытак №12». На ягоных старонках аўтар праекта Вадзім Жылко ў артыкуле «Расце краязнаўчая змена» робіць традыцыйны агляд здабыткаў лунінецкіх краязнаўцаў за апошні год. Леў Коласаў два свае артыкулы прысвяціў адпаведна Лунінецкай пошце ў пасляваенныя гады і дзейнасці Саюза сельскай моладзі на Лунінеччыне ў 1930-я гады. Васіль Туміловіч пераклаў для «Сшытка» ліст польскага пісьменніка Зыгмунта Красінскага (1812–1859), які тычыцца кажан-гарадоцкага памешчыка Кшыштофа Шчыгта. Яўген Хвастоў распаўядае аб гісторыі Свята-Пакроўскай царквы ў вёсцы Вялікія Чучавічы. Адзін з матэрыялаў Сцяпана Нефідовіча прысвечаны астранамічным і астралагічным ведам нашых продкаў-палешукоў, другі — азірам Лунінеччыны, іх узнікненню, сучаснаму стану і назвам...

Бюлетэнь «Выток» быў заснаваны ў 2002 годзе. А ў 2007-м пры ўдзеле паэтэсы Ніны Мацяш стаў сумесным выданнем творчага клуба «Лунінецкая муза» і Брэсцкага абласнога аддзялення Саюза беларускіх пісьменнікаў. Выходзіць неперыядычна. Сёлета пабачылі свет два нумары. У № 27 (студзень) змешчаны інфармацыя аб XVI з'ездзе Саюза беларускіх пісьменнікаў, вытрымкі з рэзальцый і пастаноў з'езда, віншаванні юбілярам Алесю Каско і Міколу Папеку, нарыс Аляксея Філатава пра Алеся Каско і Міхася Рудкоўскага (сумешчаны з рэцэнзіяй на новую кнігу Алеся Каско «Нічога больш»), вершы Міколы Папекі, Ірыны Ляшкевіч і інш. А сакавіцкі нумар (28) змяшчае інфармацыю Міколы Сянкевіча аб чарговым пасяджэнні абласнога аддзялення СБП, віншаванні з юбілеямі Сяргею Цыплюку, Міколе Сянкевічу, Алене Ігнацок, рэцэнзію Надзеі Парчук на новую кнігу прозы Сяргея Цыплюка, паведамленні аб уручэнні ў Косаве «Мядовай прэміі-2011» Алесю Зайку, аб выхадзе новай кнігі Алеся Каско «Прыадхінуты небасхіл», эсэ Уладзіміра Арлова пра Ніну Мацяш ды іншыя матэрыялы.

Віталь Дымаў

▶ ТРАВЕНЬСКІЯ ЮБІЛЯРЫ

У наступным месяцы чакаюць сваіх юбілеяў сябры Саюза беларускіх пісьменнікаў:

03.05.1942 — Марыя Антонова Вайцяшонак (Жук),
04.05.1927 — Алена Анішэўская (Польшча),
07.05.1972 — Дзмітрый Дзмітрыевіч Рубанік,
10.05.1942 — Сяргей Сцяпанавіч Панізінік,
12.05.1942 — Анатоль Мікалаевіч Бароўскі,
20.05.1937 — Сымон Вікенцьевіч Барыс,
20.05.1957 — Мікалай Мікалаевіч Кандратаў,
25.05.1952 — Іна Валянцінаўна Зуб.

Жадаем усім радасці, натхнення і дабрабыту!

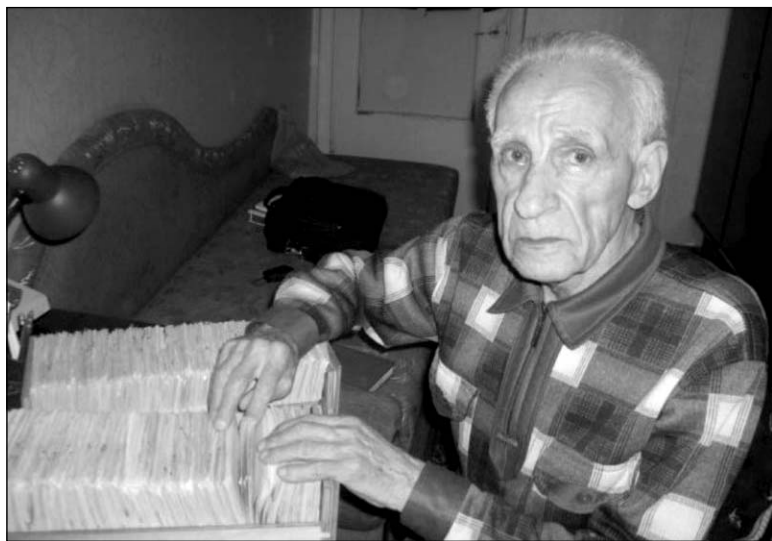
11 (3)

ГРАМАДА

▶ ЦЕНЗУРА

Іван Лепешаў: «ГОРАЙ БЫЛО ТОЛЬКІ ЗА ЦАРЫЗМАМ»

Падчас падрыхтоўкі да друку «Слоўніка фразеалагізмаў» Івана Лепешава ў выдавецтве «Беларуская энцыклапедыя» пільнымі рэдактарамі з яго было выкінута больш за 500 устойлівых выразаў. У «крамольныя» яны трапілі найперш таму, што ў слоўнікавых артыкулах падаваліся са спасылкай на творы «нядобрадзейных» з гледзішча ўлады пісьменнікаў.

Доктар філалогіі, прафесар Гарадзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы Іван Лепешаў распавёў Міхасю Скоблэ ў «Вольнай студыі» «Радзё Свабода», колькі фразеалагізмаў ім апісана і як цензураваўся ягоны слоўнік.

— **Спадар Іван, як доўга Вы займаецеся зборам і апісаннем фразеалагізмаў?**

— Фразеалагізмамі я стаў цікавіцца вельмі даўно, яшчэ ў той час, калі працаваў у школе настаўнікам. Вось ужо гадоў пяцьдзесят я рэгулярна чытаю беларускую літаратуру і раблю выпісы. Перачытаў, можна сказаць, усе творы і дасавецкага перыяду, і савецкага, і паслясавецкага. 380 аўтараў перачытана мною, складзена картатэка. У ёй больш за 90 000 картак. На кожны фразеалагізм прыводзіцца некалькі ўжыванняў. У апошнім двухтомавым выданні слоўніка, які выйшаў у свет у выдавецтве «Беларуская энцыклапедыя імя Петруся Броўкі», апісана больш як 7000 фразеалагізмаў.

— **З ім у Вас і ўзніклі праблемы. Якія прэтэнзіі прад'явіла Вам названае выдавецтва?**

— Прэтэнзіі з'явіліся яшчэ на першай стадыі падрыхтоўкі: трэба гэта выкінуць, трэба тое выкінуць. Выдавецтву, найперш яго дырэктару Генадзю Пашкову, не падабаліся некаторыя аўтары, нават народныя пісьменнікі — Васіль Быкаў, Рыгор Барадулін, Ніл Гілевіч. Я спрабаваў

іх адстойваць, даказваў, што іх нельга выкідаць. Хадзіў да Пашкова, бо ўсе забароны сыходзілі ад яго. Загадчыца рэдакцыі Малей і чатыры рэдактары, якія са мной працавалі, ставіліся да мяне пам'яркоўна, але мусілі выконваць распараджэнне дырэктара.

— **Якія пісьменнікі ўрэшце былі выкасаваныя з Вашага слоўніка?**

— Я магу іх пералічыць: Святлана Алексіевіч, Уладзімір Арлоў, Сяргей Астравец, Ларыса Геніюш, Сяргей Дубавец, Сяргей Законнікаў, Аляксандар Лукашук, Іван Макаловіч, Вінцэс Мудроў, Уладзімір Някляеў, Вольга Паўлава, Алесь Пашкевіч, Барыс Пятровіч, Міхась Скобла, Масей Сяднёў. 15 асобаў. Апрача таго, у мяне там былі цытаты з розных перыядычных выданняў, з газетаў і часопісаў. То пяць з іх таксама патрапілі пад забарону Пашкова. Гэта часопіс «Дзеяслоў» і газеты «Народная воля», «Наша ніва», «Наша слова», «Свабода» і беластоцкая «Ніва».

— **Чым жа апраўдвалі Пашкоў і яго падначаленыя свае дзеянні?**

— Я спрабаваў яму тлумачыць: «Гэта ж з Уладзіміра Арлова цытата, чаму вы яе выкідаеце, ён жа ў школе праходзіцца, у хрэстаматых для сярэдняй школы ёсць». А Пашкоў мне адказаў: «Быў у хрэстаматых, цяпер яго ўжо там няма». Маўляў, трапіў Арлоў у «нячэсныя» пісьменнікі. І пра вас

была гаворка таксама. Я адстойваў некалькі цытатаў, узятых з вашых твораў, але Пашкоў заявіў: «Ні ў якім разе — ён жа працуе на «Свабодзе!»» Выкінулі цытаты і з Івана Макаловіча, з яго дэтэктыўнай аповесці, якая была напісана, і пра гэта казаў Пашкову, яшчэ ў даперабудовачны час, калі Макаловіч быў галоўным рэдактарам газеты «Звязда». Але Пашкоў мне адразу сказаў: «Выкіньце яго, і не будзем размаўляць. Гэта ж намеснік Іосіфа Сярэдзіча, галоўнага рэдактара «Народнай волі!» Таксама некаторыя цытаты з Ніла Гілевіча павыкідалі, хоць і не ўсе. І гэта нанесла вялікую шкоду слоўніку. Разумеце, калі выкінуць дзве цытаты, то фразеалагізм застаецца аголеным, без пацверджання.

— **А якія канкрэтныя цытаты Вас прымусілі зняць?**

— Ну, напрыклад, «да белых мядзведзяў». Завезці каго-небудзь да белых мядзведзяў — адправіць у канцэнтрацыйныя лагеры на поўначы або на ўсходзе Расіі. Выкінулі, як быццам і не было ў нас гэтага. «Архіпелаг Гулаг» таксама выкінулі. Хоць на гэты фразеалагізм у мяне былі цытаты з Васіля Быкава, з Рыгора Барадуліна, з Алега Лойкі, з другіх аўтараў, якія пацвярджаюць ужыванне яго ў нашай літаратуры. Выкінулі і выраз «малодшы брат» — беларусы ў адносінах да Расіі і расійцаў. Такое было тлумачэнне фразеалагізму. І ўсе прыклады,

пачынаючы з Язэпа Лёсіка, пацвярджалі — шырокаўжывальнага. Я спецыяльна для яго даў ажно чатыры ўжыванні. Усё павыкідалі. Выраз «старэйшы брат» таксама выкінулі з усімі цытатамі. Усяго са слоўніка ў «Беларускай энцыклапедыі» выкінулі больш за 500 цытатаў. Я пасля падлічыў — 56 фразеалагізмаў засталіся аголенымі, без пацверджання іх ужывання. Я тлумачыў гэта Пашкову: так нельга пакідаць, без пацверджання. Што рабіць — здымаць фразеалагізмы?». «Пакідайце так, без цытатаў», — быў адказ. І так яны засталіся без пацверджання.

— **Дык я ўсё ж не зразумеў: з Вашага слоўніка здымаліся «крамольныя» выразы, ці ўвогуле выкасоўваліся ўсе непажаданыя прозвішчы?**

— Думаю, што і тое, і тое рабілася. А часам выдавецтву проста здавалася, што ў той ці іншай цытаце ёсць нешта палітычнае. Скажам, да фразеалагізму «выпростаць спіну» давалася цытата з Сяргея Законнікава: «Пад сатрапаўскім ціскам мяккіх ічыгаў Сталіна, якія з замілаваннем апяваліся ў многіх мастацкіх творах, не толькі нашаму народу цяжка было выпрастаць спіну». Выкінулі. На фразеалагізм «павесіць замок на рот» у мяне было некалькі цытатаў, у тым ліку і з Барадуліна: «Няхай жыве народ / у думцы, згодзе, бунце — / яму замок на рот / павесіць не спрабуйце». Выкінулі. Да выразу «гамбургскі рахунак» давалася цытата з Арлова: «Ці ведаем па гамбургскім рахунку мы самі, дзе гэтая краіна Беларусь? Менавіта краіна, а не месца жыхарства. Ці ўмеем мы ёю ганарыцца?». І гэта выкінулі.

— **Ці маеце Вы намер калі-небудзь перавыдаць свой слоўнік — ужо без цензурных скаротаў, вярнуўшы ўсе 500 знятых цытатаў і 15 забароненых аўтараў?**

— Ведаеце, слоўнікі выдаюцца вельмі рэдка. Прыкладна раз на два дзесяцігоддзі, і то, калі ёсць на гэта прычыны, калі слоўнік нашмат дапоўнены. А я ўжо сабраў

усе фразеалагізмы, якія ёсць у беларускай літаратурнай мове, і яны мною апісаныя. Шкада толькі, што некаторыя так і засталіся на старонках перыядычных выданняў, не трапілі ў апошні, самы поўны слоўнік. Наўрад ці я паспею яго перавыдаць. Мне ж ужо 88 гадоў.

— **Часам можна пачуць з вуснаў кіраўніка краіны, што ў нас з Расіяй адна родная мова. Ці можа існаваць незалежная Рэспубліка Беларусь без беларускай мовы?**

— Пра гэта не можа быць і гаворкі! Якая ж гэта дзяржава без сваёй мовы? Толькі ў Беларусі можна аплеўваць мову з самых высокіх трыбунаў. Толькі ў Беларусі мову тытульнай нацыі паставілі ў такое ганебнае становішча. І сам кіраўнік краіны, калі выступае, з насмешкай пра беларускую мову гаворыць. А гледзячы на яго, і падначаленыя так сябе паводзяць. У Гарадзенскім універсітэце ў пачатку 90-х гадоў на беларускае аддзяленне набралі 125 чалавек, летась — 18, а сёлета — 12. Завочнае аддзяленне зусім скарацілі — няма куды размяркоўваць выпускнікоў, бо школы закрываюцца, месцаў вакантных няма. Цяжка ўявіць, што далей будзе. Здаецца, горш ужо не можа быць.

— **Як Вы лічыце, ці зменіцца што да лепшага ў Беларусі пры гэтай уладзе?**

— Пры гэтай уладзе нічога да лепшага не зменіцца, бо ўлада гэтая вядзе мову на далейшае вынішчэнне. І ўсе чыноўнікі прыкрываюцца: у нас жа дзве дзяржаўныя мовы! Толькі скажы што — у нас жа дзве мовы! У нашым універсітэце ўжо нічога беларускага не засталася, апрача шылды, якая вісіць на будынку. Раней, калі быў рэктарам Маскевіч, дакументацыя па-беларуску вялася, і Вучоны савет праводзіўся на беларускай мове. А цяпер — усё па-расійску, як быццам жывем мы ў правінцыі Расіі, дзе-небудзь у Смаленску. Не было горшых часоў. Горай было хіба толькі за царызмам.

Міхась СКОБЛА

▶ ПАЛІЦА

КНІГАРНЯ ПІСЬМЕННІКА

Анатоль ВЯРЦІНСКІ. Жыцьцём: вершы і паэмы. — Мінск: Кнігазбор, 2012. — 132 с. (Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў

«Кнігарня пісьменніка»; вып. 21)

Першы раздзел новай кнігі паэзіі Анатоля Вярцінскага «Жыцьцём» склалі вершы 1997–2011 гадоў, якія, за некаторым выключэннем, не ўваходзілі ў асобныя выданні. Другі раздзел — малавядомыя паэмы «Кэты-мэнэй», «Паэма мора» і «Снег і сонца», напісаныя ў 1970-х.

Геннадый ЛОПАТИН. Около облака: Книга поэзии. — Мінск: Кнігазбор,

2012. — 220 с. (Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў «Кнігарня пісьменніка»; вып. 22)

У зборніку расійскамоўнай паэзіі, які беларускім аўтарам яшчэ класіфікуецца і як «Выбранае для Людмілы», шмат гармоніі, сонца, бэзу, снегу і поўні — усяго таго, што і складае аснову паэзіі — прыгажосці.

Леанід ГАЛУБОВІЧ. 3 гэтага свету: вершы пасля вершаў. — Мінск: Кнігазбор, 2012. — 108 с. (Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў

«Кнігарня пісьменніка»; вып. 23)

Гэтая кніга — плён дванаццацігадовага

публічнага маўчання паэта. Апублікаваны пасля ягонага заруку не пісаць больш вершаў тэксты ёсць пазнакамі водгукаў душы на зрухі і праявы сучаснасці і метафарычным аналізам свайго ўнутранага жыцця, а таксама — невынішчальнасці паэзіі.

ГАРАДЗЕНСКАЯ БІБЛІЯТЭКА

Васіль БЫКАЎ. Гарадзенскі архіў: Невядомыя творы, незавершанае, нататнікі за 1957–1972 гады. — «Гарадзенская

Бібліятэка», 2012, вып. 15.

У гэтай кнізе — перадгісторыя і пачатак вялікай Быкаўскай эпопеі. Найбольш раннія творы, якія ніколі раней не друкаваліся (апо-

весць «Атака», апавяданне «Жалезны камандзір»), незавершанае аўтабіяграфія, запісы з нататнікаў, пераклады. Васіль Быкаў з'ехаў з Гродна ў Мінск у канцы 70-х, паперы, напісаванае, нарыхтаванае забраў з сабой. Але, як высветлілася, значная частка засталася ў Гродна. Сяргею Шапану ўдалося знайсці архіў і падрыхтаваць да друку.

Ларыса ГЕНІЮШ. Лісты з Зэльвы. 3 эпістальнай спадчыны (1964–1983).

— «Гарадзенская

Бібліятэка», 2012, вып. 16.

У зборнік, які ўклаў Міхась Скобла, увайшлі 420 лістоў, 366 з якіх публікуюцца ўпершыню.

Гэта бескампрамісная ацэнка палітычных падзеяў, літаратурных твораў, людскіх учынкаў.

Выданне багата ілюстраванае ўнікальнымі фотаздымкамі.

▶ ВЕРШЫ

НАС БАЧЫЦЬ БОГ

Тацяна БЕЛАНОВА

Музыка

Музыка. Табе трэба цішыня.
Ты не можаш быць самотнай,
Ты не жалезны кулак.

Музыка. Непрыручаны пясок.
Табе нельга жыць без волі,
А мне нельга без цябе.

Музыка. Шмат разоў забівалі цябе.
Кожны раз ты — мур.
Кожны раз — вочы.

Музыка. Для мяне ты лялька
І вецер,
І імя ў цябе няма.

Музыка. У тваіх жылах дождж.
У крыві тваёй голас
і час бясконцаці.

Музыка. Табе іншая цана.
Цяпер я разумею, навошта
Нараджаецца дзень.

Музыка. Ты прыносиш пах вады.
І размову з небам, і адказы.

Музыка. Ты не чалавек,
Але я чакаю цябе
З заміраннем сэрца.

Музыка.

Распавядзі

Распавядзі,
на якой мапе сэрцы мае.
Распавядзі,
у якіх далонях жывая памяць мая.
Распавядзі,
як пазнаць у тумане сапраўднага жывога.
Распавядзі,
ці я на зямлі, ці я на зямлі?

Я проты музыка, і я спяваю пра тое,
Што я бачу наўкол.
Проты музыка мусіць спяваць пра тое,
Што ён бачыць наўкол.

Распавядзі,
дзе ўзяць прытулак для маёй мовы.
Распавядзі,
што за мёртвы вецер зносіць
нашыя імёны.

Распавядзі,
што за пошасць ды чаму
чырвона-зялёны?
Распавядзі, ці я на зямлі, ці я на зямлі?

Ведай, што
з дзяцінства цябе хавалі ад сябе.
Ведай, што
твая краіна падобна на жаўнера
без нагі.

Ведай, што
кладуць асфальт толькі там, дзе трэба
класці.

Ведай, што
мы не на зямлі, пакуль не на зямлі.

Я проты музыка, і я спяваю пра тое,
Што я бачу наўкол.
Проты музыка мусіць спяваць пра тое,
Што ён бачыць наўкол.

Бесхрыбетнасць

Бесхрыбетнасць.
Мая краіна хоча зрабіць мяне зверам,
Што мімікрыруюць пад тых,
Каму ўсё — нуль,
Пад тых, каму ўсё — нуль.
Ты не адзін.
І гэты танны магазін

Фота Р. Іваскіна

Зачыніцца тады, калі зляціць іх сонца.
Я не адна.
Са мною побач яна, што точыць камень.

Бесхрыбетнасць.
Мая краіна хоча, каб я была галоднай.
Думала пра сёння — толькі як пра ўчора
І як бы з'есці таго, хто за сцяной.

Спытай мяне: «Чаму і што?»
Я адкажу, што ўсё на шалях.
Белы — гэта белы, і чорны — гэта чорны.
Я думала так тысячу год таму.

Бесхрыбетнасць.
Мая краіна хоча зрабіць мяне ворагам.
Вывернуць праўду ды Бога і сказаць,
што «Гэта так!».

Мяне не было, але была мая рука, была мая
вада, была мая рака.
Мяне не было: была мая мова, была мая
моц.

Канспірацыя.
Я маюю знакі на сэрцы.
Унутры мяне жыве, расце белы
карбель.

Унутры мяне жыве, расце белы
карабель.

Мая краіна нічога не хоча.
Мая краіна нічога не хоча.

Вакол сваёй краіны

Цягнікі. Не прабіцца, не дабіцца.
Цягнікі. Не прабіцца, не дабіцца.

Зялёнае сэрца, каменныя багі,
Ненароджаныя душы, грэх і каты.
Гадзіннік жыцця, на жалі,
тут маўчыць.

Цягнікі. Не прабіцца, не дабіцца.
Цягнікі. Не прабіцца, не дабіцца.

Тут хтосьці аглух, хтосьці аслеп.
Гэта спакойней, чым ваяваць.
Я чую ад трэціх нахабны смех.
Гэтым наагул напляваць.

Цягнікі. Не прабіцца, не дабіцца.
Цягнікі. Не прабіцца, не дабіцца.

Мы аб'едзем вакол сваёй краіны,
І мы будзем маліцца за яе душу.
Мы будзем маліцца за яе рукі ў крыві.

На 54 шыраце бяжыць ручай,
Стаіць турма.
На 54 шыраце ляжыць мая мяжа.

Цягнікі. Не прабіцца, не дабіцца.
Цягнікі. Мы праб'емся, мы даб'емся.

Рэспубліка
чорна-белага кіно

Рэжысёр загадаў толькі так, не інакш,
Паказаць гэты дзень.
Рэжысёр загадаў толькі так, не інакш,
Паказаць гэты час.

Як заўсёды — стары кіназал.
Як заўсёды — холад і гразь.
Як заўсёды — ў крыві алкаголь.
Мы глядзім кіно ў соты раз.

Рэспубліка чорна-белага кіно.
У іх экран — у нас ёсць нумар месца.
Квітка за нішто прададзены даўно —
У зале — як у турме, а нам някеска.

Чорна-белая стужка — наш скарб.
Мы паверым у фільм, як у сон.
І ніхто не згадае на час,
І ніхто не крыкне: «Дамоў!».

Мы ўбачым добры фінал
На экране, дзе княжыць хлусня.
Я чакаю, калі скончыцца фільм,
Фільм без сэнсу для жыцця.

Дождж і птах

Залаты ветразь раздзімае тваё вакно.
Брудныя рукі казалі, што тут
карысна ўсё.
На дарозе дажджы. Над дарогай твой
птах.

Жыццё без смерці, што трава без вады.
Прыгожыя вочы новай вайны.
На дарозе дажджы. Над дарогай твой
птах.

Апошні выдых. Парожні шытак перада
мною.
З чаго я ўчора смяялася — заўтра стане
слязой.
На дарозе дажджы. Над дарогай твой птах.

Калі не праз сэрца — выстрал халасты.
Калі не назаўсёды — тады проста
не было.
На дарозе дажджы. Над дарогай твой птах.

Чорная ноч

Гэтай чорнаю ноччу
Мне паветрам не дыхаць.
Гэтай чорнаю ноччу
Мне глядзець у акно.

Мае раны ўжо —
Стогадовыя дзеці,
Мае песні ўжо
Састарэлі даўно.

Хто паўзе, хто крычыць —
Адчыняю вам дзверы.
Я, таксама, як вы —
Я, таксама, адна.

Толькі той чалавек,
Што адзіны на свеце,
Не пачуе мяне,
Не адчуе цяпла.

Белая птушка

Дрэва пачынае гніць з сэрцавіны.
Чалавек пачынае гніць са слова.
Я прыйду да цябе ў чорную ноч
У чорным, каб застацца з табой.

А за вакном — вока арла.
А за сцяной — вуха лісы.
І з майго сэрца вылеціць
Белая птушка, каб застацца з табой.

Белая птушка апранае, апранае свой
голас,

Калі ўсе кладуцца спаць.
Белая птушка пачынае чытаць казкі.
Белая птушка пачынае верыць у тое,
Што будзе, што будзе ўсё добра.

А на дарогах слупы і любоў.
А на дарогах кола і снег.
Забаліць сэрца па тых,
Каго не ведаю яшчэ.

Стой на нагах — гэта формула жыцця.
Спявай па начах хаця б для сябе.
Гэта не тайна, што заўтра пачнецца
вайна

Па-за межамі кніжак.

Каменны горад

Я так хачу сустрэцца з Вамі
Ў каменным горадзе N.
Я так хачу сказаць, што зоркі
Вышэйшыя за краты гэтых сцен.

Толькі нам гараць ліхтары.
Толькі нам грае ноч.
Толькі нам падае зверху бурштын.
Толькі нас бачыць Бог.

Мы — гіпс, мы — лёгкае віно.
Мы — чыстае сумленне калодзежу і дна.
Усё пачнецца, і ўсё ўжо было.
Цнатлівая трава, апошняя трава.

Толькі нам гараць ліхтары.
Толькі нам грае ноч.
Толькі нам падае зверху бурштын.
Толькі нас бачыць Бог.

13 (5)

ЮБІЛЕЙ

▶ ЗГАДКА

ГУМАР БЫЎ ЯГОНЫМ КРЭДА

ДА 100-ГОДДЗЯ ЛЕАНІДА ПРОКШЫ

Леанід Прокша нарадзіўся 6 красавіка 1912 года ў Полацку ў сям'і рабочага. Сям'я была раскідана па розных кутках вялікай краіны, і амаль усюды быў свой родны чалавек: ці брат, ці сястра. І быў у іх розны занятак. Сам Леанід Януравіч пачынаў сваё самастойнае жыццё настаўнікам (пасля таго, як скончыў Мінскі педтэхнікум) у глухой палескай вёсцы Кустаўніца Нараўлянскага раёна. Там ён сустрэў і моцна пакахаў вясковую дзяўчыну Ірыну. І калі закаханыя ўжо марылі пра вяселле, перад імі ўзніклі непрадбачаныя выпрабаванні...

Ірыніну сям'ю спасцігла страшэнная бяда: яе бацьку як «ворага народа» саслалі на Салаўкі, адкуль ён ужо ніколі не вярнуўся. Рэабілітацыйны ліст у сям'ю прыйшоў толькі ў 1954 годзе.

Калі ж малады настаўнік прынёс у сельскі савет заяву аб рэгістрацыі шлюбу з Ірынай, мясцовы бальшавік-старшыня вырашыў «прамыць яму мазгі».

— Ты камсамolec, Прокша? — спытаў ён.

— Камсамolec, — адказаў настаўнік праз нейкую паўзу, ужо здагадаваючыся, на што намякае старшыня.

— А хіба ж ты не ведаеш, чыя яна дачка, гэтая Ірына?

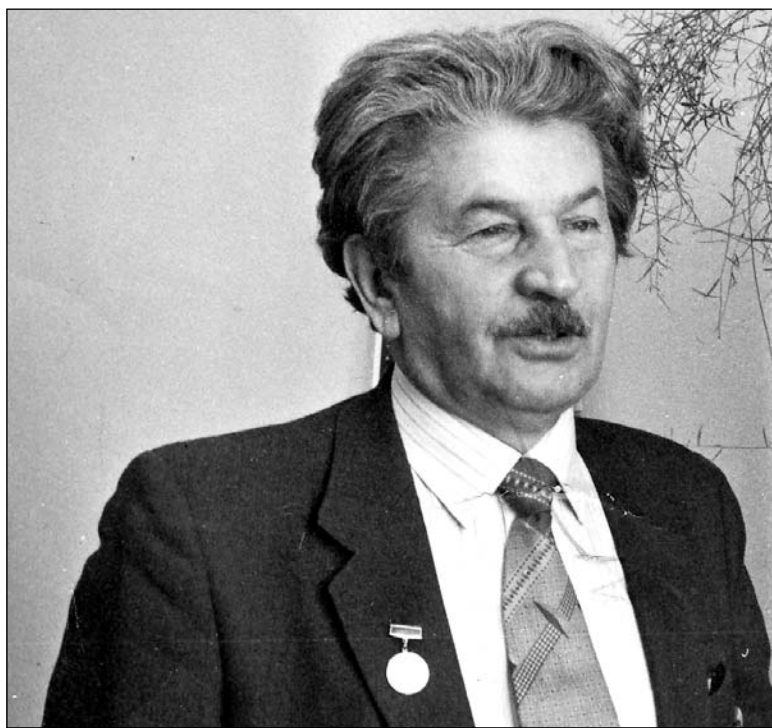
— Сям'ю Адама Казіміравіча я вельмі добра ведаю. А сам ён быў працавітым і сумленным селянінам.

— Ён вораг народа, твой Адам Казіміравіч! І калі ты ажэнішся з яго дачкой, ты сапсуеш сваю кар'еру.

— А калі я не ажанюся, дык сапсую сваё жыццё, — адказаў чыноўніку Леанід Прокша.

Адчуўшы, што маладога настаўніка яму не ўдаецца пераканаць, старшыня вырашыў яго запалохаць: «Глядзі, каб табе не давалося заграмець услед за цесцем».

Каб не «загрымець на Салаўкі», Леаніду Прокшу давалося далей

трымацца ад такіх мясцовых нагульнявых. Маладая сям'я пераязджае з Кустаўніцы ў Барысаў, дзе Леанід Януравіч уладкоўваецца на працу ў школу і рабфак. Забягаючы наперад, заўважым, што на Палессе Леанід Прокша вернецца праз сорак гадоў ужо вядомым пісьменнікам, каб раскажаць пра справы сваіх былых сяброў і вучняў, якія будавалі буйнейшы ў рэспубліцы Мазырскі нафтаперапрацоўчы завод. Сваю аповесць пісьменнік назаве «За Дабрыцай рэчкай»...

А пакуль у 1935 годзе яго прызываюць на службу ў Чырвоную армію. Служыць ён будзе ў танкавым палку ў Бароўцы пад Лепелем памочнікам камандзіра ўзвода ў лейтэнанта Івана Якубоўскага, будучага маршала Саюза, двойчы героя. Тую вайсковую службу яны — маршал і пісьменнік — ніколі не забудуць і яшчэ не раз будуць сустракацца на розных шляхах-дарогах свайго вірлівага жыцця.

Калі грывнула вайна, Леанід Прокша прайшоў па яе розных франтах, як і яго былы камандзір узвода. Яго вайсковыя подзвігі былі адзначаны дванаццацію ўрадавымі ўзнагародамі.

А яго жонка Ірына з дзюхгадовай дачкой Людзі чудам вырвалася з Мінску, які ўжо гарэў ад нямецкіх бомбаў — і амаль праз месяц з неверагоднымі цяжкасцямі апынулася ў эвакуацыі ў Чалябінскай вобласці. Там яна зведала і голад, і холад. Толькі пасля вызвалення Беларусі сям'я Прокшаў аб'ядналася. З цягам часу народзіцца яшчэ дзве дачкі, тры ўнукі і ўнучкі, два праўнукі і праўнучка. І пражывуць у любові і згодзе больш за шэсцьдзесят гадоў...

У сваёй мастацкай дзейнасці Леанід Прокша выбраў гумар. Героямі яго гумарсак, фельетонаў і памфлетаў стануць лайдакі і пустадомкі, п'яніцы і чыноўнікі-хапугі, якія будуць аб'яднаныя ў зборнік «Зося смяецца» (выйшаў у 1982 годзе). Пакінуў свой

след Леанід Прокша і ў дзіцячай літаратуры. Суровыя прыгоды падлеткаў у час вайны знайшлі сваё адлюстраванне ў апавесці «Мальчык в больших башмаках». З цікавасцю была ўспрынята і казка «Хлопчык Бульбінка».

Увогуле, з друкам Леанід Прокша «паябраваў» яшчэ ў студэнцкія гады. А сталую журналісцкую працу пачаў у 1937 годзе. У пасляваенны час, калі скончылася яго армейская служба, Л. Прокша вяртаецца ў родную Беларусь. І акупаецца ў літаратурную працу. Яго творы друкуюцца на старонках газет «Звязда», «ЛіМ», часопісаў «Польмя», «Вожык» і іншых рэспубліканскіх выданняў.

Тэмы пісьменнік чэрпаў з самага жыцця. Іншым разам Леанід Януравіч мог падаць жартам звычайны факт ці эпізод. Калі я прывёз яму з Масквы ў якасці падарунка зімовую шапку-каўпак, дык ён пры сустрэчы са знаёмым на пытанне, дзе набыў такую модную па тым часе шапку, з усмешкай адказаў: «Гэта мяне зяць акаўпачыў». Нават мог выдаць за жарт прыкры факт. Аднойчы з падвала шматпавярховага дома, дзе ён жыў, нехта скраў веласіпед. На наступны дзень пісьменнік-гумарыст павесіў на дзвярах пад'езда наступную аб'яву: «Хто ўзяў у падвале веласіпед, працу, калі ласка, зайці ў кватэру № 15 па насос». Аб'ява выклікала ва ўсіх суседзяў смех, але па насос так ніхто і не зайшоў...

Новы творчы этап у жыцці Леаніда Прокшы пачаўся ў 1969 годзе, калі ён быў прызначаны галоўным рэдактарам газеты «Літаратура і мастацтва». Пра той перыяд у рабоце пісьменніка Уладзімір Мехаў, былы адказны сакратар штотыднёвіка, успамінаў наступнае:

«Быў ён дысцыплінаваным членам партыі. У яго не выклікала сумнення правільнасць яе палітыкі. Ды з прычыны сваёй інтэлігентнасці, шляхетнасці, нязвольнасці на подласць шмат што ў «ЛіМе»

рабіў не так, як таго чакалі ад яго наменклатурныя пасадаўцы. Напрыклад, Алесь Разанаў быў выключаны з БДУ як палітычна нядобранадзейны. Прыстойныя людзі дапамаглі — скончыў у Брэсце педагагічны, адслужыў належны тэрмін у арміі. І быў узяты Леанідам Януравічам у штат рэдакцыі. Гнеўная тэлефонная каманда Марцалева, загадчыка аддзела культуры ЦК: зараз жа звольніць! Прокша не звальняе. Прыдумвае хітрамудры ход — і той загад адмяняецца больш высокім партфункцыянерам.

А з'яўленне ў газете 28 жніўня 1970 года сенсацыйнага артыкула Прокшы «Праўда партызана Сотнікава!»! Гэта ж — першае ў СССР добразычлівае слова пра створанае Васілём Быкавым, пасля столькіх гадоў шальмавання ў яго новага, што нараджалася пад пяром вялікага пісьменніка. Змагары з быкаўскім, як лічылі, прыніжэннем героікі савецкага народа насцеражыліся. Той самы Марцалеў выклікаў аўтара артыкула на водпаведзь:

— Калі вы рэдактар некіруемы, вымушаны будзем памяняць вас на кіруемага.

Толькі хуткі пасля гэтай пагрозы шквал захаплення «Сотнікавым» у маскоўскім друку спрычыніў адтэрміноўку яе выканання.

Але на пенсію Прокшу адправілі адразу ж, як яму стукнула 60...».

Аднак у дзень свайго шасцідзесяцігоддзя Леанід Прокша атрымаў ад Васіля Уладзіміравіча Быкава шчырае віншаванне — на паштоўцы з выявай мора:

«Дарагі Леанід Януравіч! Віншую Вас са шчаслівай і значнай датай, вельмі жадаю, каб і далейшае Ваша жыццё было такое празрыстае і спакойнае, як гэтае сіняе мора.

Будзьце здаровы!

Абдымаю.

Васіль Быкаў».

Вячаслаў ВОЛЬСКИ

▶ ГУМАРЭСКА

ПРАС ПАДВЁЎ

Леанід ПРОКША

Што б там ні было — 8 Сакавіка я заўсёды з жонкай іду ў тэатр. Апрача першы, здымаю з вешалкі жончына паліто і цяплява чакаю. Час ад часу, канешне, нагадаю:

— Золатца, паспяшайся, а то спознімся...

Жонка мітусіцца па пакоі: то ў люстра зірне, то правяршыць яшчэ раз, ці выключыла прас, нервуецца, бо я «стаю над душою, як здань»...

Урэшце, усё, здаецца, у парадку. Падаю ёй паліто. Выходзім. У тэатры займаем месцы згодна купленых білетаў, і тады, калі раскрываецца заслона, пачынаецца хвалюванне...

— А прас я выключыла? — як не крыкне жонка.

— Ты ж бегала ў пакой, выключала.

— Гэта я бегала прасваць насоўку табе — і ўключыла яшчэ раз, а вось ці выключыла...

— Ды, напэўна, выключыла.

— А раптам не выключыла?

Дзіўная памяць у жонкі. Той выпадак, калі я прыйшоў аднойчы дадому ў тры гадзіны начы, дваццаць гадоў помніць, а ці выключыла прас паўгадзіны таму назад — не прыгадае.

— Не хвалюйся, усё будзе ў парадку.

— Ага, у парадку. Бабашынская думала, што выключыла, а выйшла наадварот: уключыла. І кватэра згарэла.

— Успомніла бабка леташня снег. Думаў лепш пра спектакль.

— Думай. Табе што: выйшаў з хаты і пра ўсё забыўся...

Я прыкусваю язык, каб з яго не сарвалася што лішняе. Але сёння жаночае свята — трэба цярэць...

— А ўсё ты: «Хутчэй, паспяшайся, а то спознімся». Ніколі спакойна не выйдзеш з хаты.

— Канечне, цяпер я вінаваты, як той Бабашынскі: ён паглядзеў, сказаў — усё ў парадку, а Бабашынская пайшла, «правярыла» і ўключыла прас...

— А што ты мяне раўняеш з Бабашынскай?

— Наадварот, — кажу, — ты не Бабашынская...

Бачу, гамонка выходзіць за рамкі тэатральнага адпачынку. Каб не псаваць святочны настрой, кажу жонцы:

— Ганначка, заставайся, а я паеду правяру.

— От дзякуй, Ванечка!

Ціхенька, сагнуўшыся, каб не закрываць людзям сцэну, я выйшаў з глядзельнай залы і павярнуў у... буфет. Хай згарыць той прас, каб я пайшоў яго правяраць! Так прыемна ў буфете сядзелася. Да званка прасядзеў, думаючы

пра культурнае абслугоўванне ў нашых кафэ і сталовых.

У антракце адшукаў жонку.

— Ну што? — спытала ўсхвалявана.

— Піва свежанькае, халодненькае... — ляпнуў, забыўшыся, куды мяне пасылаў.

— Пры чым тут піва?

— А, ты наконт праса? Дык я яго выключыў... — зноў сказаў не тое, што трэба.

— Няўжо я не выключыла?

Брахаць дык брахаць:

— Накаліўся, аж чырвоны стаў...

— Чула маё сэрца. Гэта калі я тваю насоўку прасавала...

— Цяпер гэта не мае значэння. Пайшла ў залу.

— А як ты так хутка паспеў злётаць дадому? — крыху апамятаўшыся, спытала жонка.

— Таксі якраз падварнулася, — адказваю.

Вярнуліся дадому задаволеныя. Але жонцы прас не даваў спакою.

— Гэта ж трэба — не выключыла! Цяпер ужо буду правяраць як належыць...

Надоечы мы зноў былі ў тэатры. Пастаноўка нудная, артысты ігралі вяла. «От бы цяпер у буфет», — падумаў я і зірнуў на жонку.

— Ты выключыла прас?

— Выключыла, — спакойна сказала яна.

— Не, сапраўды, а то мяне нешта як кальнула...

— Не хвалюйся, усё ў парадку.

— Згарыць кватэра, як у Бабашынскіх, тады будзе «ўсё ў парадку», — адказваю, а ў самага аж гарыць у роце: «Вось каб зараз піўка халодненькага».

— Не згарыць, — усміхаецца жонка.

Бачу, мая спроба пасеяць у яе душы непакой не дае выніку. Жонка не рэагуе, як выключаны прас...

— Ты ўпэўнена, што выключыла? — пытаю рашуча.

— Цалкам упэўнена, — адказвае яна і паказвае сумку. — Вось...

Я зірнуў у сумку: там ляжаў прас...

▶ УРАЖАННІ

«ЁН УСЁ ЁМЯШЧАЕ», АБО ЦІ ЁСТРЫМАЎСЯ АЛЕСЬ РАЗАНАЎ АД ПРЫНЦЫПА АКЫНА?

Яўген БЯЛАСІН

Гэта нататкі, разгорнутыя з палёў нямецкамоўных тэкстаў беларускага паэта Алеся Разанава. Аўтар правёў па Беларусі серыю прэзентацый сваёй апошняй кнігі «Der Mond denkt, die Sonne sinnt» («Месяц думае, сонца разважае»). Адна з іх прыпала на Брэст і заахоціла мяне абагуліць ранейшыя імпрэсіі.

Чаму «Месяц думае...»?

Кніга «Der Mond denkt, die Sonne sinnt» выйшла па-нямецку ў мінскім выдавецтве «Логвінаў». Яна «зводзіць» у адно цэлае творы двух папярэдніх выданняў — «Wortdichte» і «Der Zweig zeigt dem Baum wohin er wachsen soll» («Галіна паказвае дрэву куды расці»).

Вельмі нямецкі (!) вершаслоў:

Woche

In einem Gespann // stehen sieben Ochsen: // ist alles gemacht, // bedacht // und besprochen? — // Die Woche.

Яго падрадкаўнік: «Тыдзень. // Сем валоў стаяць у адной выпражы. // Ці ўсё зроблена, // абдуманна, // абмеркавана? — // тыдзень».

Для немца гэта музыкай у вушы, што праз адно слова можна раскрыць нацыянальны характар: грунтоўнасць, рэгламентарызм нават, працавітасць і абачлівасць. Беларускі тэкст рассыпаны, а вось нямецкі збірае ў цэлае і робіць вершам гульня з літарамі-гукамі, заключанымі ў тытульным слове вершаслова: Woche; Ochsen; besprochen.

Карыстаючыся тым самым інвентаром, што і ў беларускамоўных вершасловах, А. Разанаў спрабуе прэпарыраваць чужую для сябе мову (сам ён, у духу Слотэрдайка, кажа: «даць мове паказаць сябе»), — і адкрывае яе ейным носьбітам.

Нямецкамоўныя формы з прэзентаванай кнігі аўтар прыныцпава называе «вортдыхты», адчуваючы сэнсавыя страты пры пераносе. Бо ж нямецкае «Dichter», «Gedicht» зусім не накладваецца на беларускі шэраг «паэт», «верш». Маючы сэнс «ушчытняльнік», «ушчытнянае», азначэнні нямецкай мовы бадай што больш дакладныя, бо загрунтаваны на здольнасці мастацкага вобраза «кампрэсавана» перадаваць аб'ект праз параўнанне, робячы непатрэбнай стадыю апісальнага тлумачэння. Таму, дарэчы, у сучаснай нямецкай мове назоў «Dichter» выцесніў ранейшы тэрмін «Schriftsteller», «пісьменнік», і ўжываецца як для паэтаў, так і для празаікаў. Немцы, так сказаць, навялі фокус — рамеснікі-шрайбкіусы асобна, мастакі слова асобна.

Блізкія да «вортдыхт'аў» вершакавы з кнігі «Пчала пачала

паломнічаць» (Логвінаў, 2009 г.). Аднак розніца бадай што ёсць. Нямецкая мова трымае аўтара ў больш строгіх рамках, і вортдыхт'ы аднамоўныя і не такія «разбэрсаныя» (маю на ўвазе найперш шматмоўе), як некаторыя вершакавы.

Калі перакладаць «Wortdicht» літаральна, дык найбліжэй будзе «словаверш».

Але ж яшчэ ў 1992 годзе былі «вершакавы». А я дык і наогул назваў бы «гукасловы» або «кшт-талтагукі»...

Разанаў — лінгвафіласофскі акын?

...Калі перачытваў «Zeichen...», раптам патрапіў на магчыма, невыпадковы збег — на старонцы 174 ладнай кнігі... раскашуе зном пад парадкавым нумарам 147! Ці няма тут аўтарскага змыслу?

Наогул, іншым разам карысна быць цынікам. Дзеля поспеху даследавання, а то і справы. Вось нядаўна паведамлілі, ды з падтэкстам, з нейкім намёкам: «Мне ўжо 37!!!» Маўляў, табе ж да тройкі два дабаўляць трэба, гэта ж гора нейкае. Ну дык, дзялюся калі мне хто спачувае, — 57 гэта не 75. І Вы так дзейнічайце — так і кажыце, калі хто намякне, маўляў, застары.

Цудоўным чынам падтрыманы апынаюся акурат зномам 147:

«З гледзішча мастацтва няма «маладых творцаў», гэтаксама як «творцаў сярэдняга веку» або «старых». У яго іншыя карэляцыі, іншыя катэгорыі — эстэтычныя, не дэмаграфічныя».

Заўважу дзве рэчы. Першая факталагічная. Гэта напісаў, паводле класіфікацыі Платона, мужчына дастаткова малады.

Другая. А. Разанаў у сваіх росшуках на сёння яўна паэт малады, бо дае фору ў спрыце многім, хто паверне яго лічбы і тым самым адыме. З тым вяртаюся да гэтай гісторыі са старонкамі. Мяне яны цікавілі адно, каб паказаць чытачу, які верагодна ашалеў ад пра-разанаўскага энтузіязму сваёй настаўніцы белліту, кропку адліку...

Акыны, цюрскамоўныя самадзейныя спевакі, спяваюць пра ўсё, на што трапляе вока. Дзякуючы сінкрэтнасці мастацтва іх творчасць можна ўраўналежыць з «наіўным жывапісам». З першага погляду, у сваіх вершасловах А. Разанаў такі вольны лінгвафіласофскі акын. Але мяркую, гэта падманлівае ўражанне. У мове расшыпана шмат правакацый, аднак паэт выбіральны, яго выбар і водгук не заўсёды чаканьня, а гучанне вершаслова аб'ёмнае — і сапраўды адкрывае новыя глыбіні.

І ўсё ж ёсць, бадай што, у А. Разанава супадзенні з метадамі акынаў. Гэта адбываецца ў вершасловах, дзе аўтар «гукасловіць» у трох і больш мовах, апісваючы іх адной, беларускай метамай:

Год

Год — бог (Gott): ён усё ўмяшчае...

Галоўнае: імпануе гэтая спроба «прадраць» дзірку ў матэрыі мовы праз адно-адзінае слова і зазірнуць, паклікаўшы за сабой чытача. Безумоўна, гэта выклік традыцыі, паводле якой мову раскрываюць, нанізваючы на косць слова, нарошчваючы на касцяк вобразу, — ствараючы вакол іх «мяса» сусвету.

Успешна, што далізмы (тэкст «Der eichene Zaun», «Дубовы плот»), басхізмы / завальнізмы («Der Waldweg», «Лясны шлях»), кафкіянства і эрнстэадоргофманізм (адпаведна, «Госці» / «Gäste» і «Мяжа» / «Grenzrain»), разам з іншымі трыб'ютамі містыкі, плаўна перайшлі ў гэты — зноў смакую — перакладальны жанр вершаслова.

Таму не буду аспрэчваць, адкладу да іншай нагоды, зном 216, які абгрунтоўвае магчымае ствараць пераклады «больш дасканалыя за арыгінал». Пачакаю, калі спадаў Разанаў вернецца ў галіну перакладальнага з нейкай даступнай мне для крытыкі працай, а што да вершасловаў у абедзвюх мовах, то...

То я ўсё ж машынальна паспрабаваў намацаць шлях да перакладу аднаго з іх. Гэты фрагмент дэманструе, што так званыя «тэгі» ідэнтычныя:

Замак / Das Schloss

Замак — замак: ён займае ключавое месца ў акрузе і замыкае яе за сабой. / das Schloss ist ein Schloss: es nimmt in der Umgebung eine Schlüsselstelle ein und schließt die Umgebung hinter sich ab.

Аднак ён разамкнёны для злівы, пад якой мокне, для сонечных промяў, для моху, які аблямоўвае яго гызмы, для ластавак, якія ў пракохах яго скляпенняў лепяць гнёзды. Aber es ist aufgemacht für Regengüsse, unter denen es nass wird, für Sonnenstrahlen, für Moos, das seine Gesimse umrandet, für Schwalben, die ihre Nester an die Brüche seiner Gewölbe antun.

Няхай спадаў Разанаў мне выбачыць, але нямецкая мова тут больш прыдатная. Па-першае, больш парадаксласна гульня вакол слова das Schloss, якое абазначае і «замак», і «замок». Па-другое, слова «ключ» па-нямецку адной сям'і з «Schloss»: «Schlüssel». Аднак: ніводзін немец такога вершаслова не стварыў!

...У свой час паэт вельмі слушна напісаў: «Крытыка — гэта лоцман. І калі ён адно раздае кампліменты, дык карабель губляе арыентацыю...» (зном 195 са «Знакаў...»). Дастаткова спрэчная думка ў частцы лоцмана (амаль што павадыр сляпому). Але ў другой частцы — быць крытычнаму трэба — поўная згода. Адно крытыка сілкуе, ялей ухвалы засільвае...

Гульня адно з нават перакладальнымі ўнікальнымі спрычынавае фасеткавае. У выніку як мінімум два адмоўныя эфекты. Першы — сфаксіраванае ўражанне з папярэдняга абзаца: вершасловы цяжка інструмен-

талізуюцца дзеля пазнання, якое мажліва творцу і чытачу праз інтуіцыю. Другі: метада значна герметызуе сам твор і вымыкае творцу на лязо нажа: трымай баланс!

Якраз гэтыя моманты і правакуюць на паралелі з акынамі. Стылю акынаў іманентная тыпалогія дробнасці. Згадваецца формула самога Разанава са «Знакаў...»: «прымітыўнасць гэта прастата, якая не прайшла стадыю складанасці». Пытанне, бадай што, у тым, ці ўсе вершасловы вытрымліваюць гэты фармат «складанай прастаты».

Мабыць, наробак А. Разанава — гэта філалагічная соль, хлеб для абраных. У любым разе, я пэўны зноў-такі ў двух рэчах: у выключна вершаслоўным свеце мне не будзе хапаць неўліковай метафізічнай лірыкі навокал; і гэтыя развагі не забяруць у мяне радасці ад новага вершаслова.

Навуцы прыбыло

Беларускі эксперыментатар стварыў моўныя тэксты, якія стоадсоткава або амаль стоадсоткава аламорфныя, — не маюць аналагаў.

З тэорыі перакладу вядома пра некалькі сістэмных тоеснасцяў, якія твораць аламарфізм моў. Так, каля 50 адсоткаў прымавак і выслюўяў перакладальныя, г.зн. яны ў гэтай сваёй частцы раўналежныя гульням слоў, якія пры перакладзе даводзіцца апісваць. Гэта значыць, пераклад стратны на тую мадальнасць, якая закладзена ў адмысловым строі выслюўя і губляецца пры апісальнасці.

Відаць, у выпадку вершасловаў пытанне палягае ў тым, раўналежныя яны гульнямоўнаму інвентару моў або моўным лакунам. Як вядома, абодва выпадкі пры перакладзе «лечацца» толькі зноскі з прыкладным апісаннем.

Мяркую, вершасловы не лакуны — тыя маюць знак «мінус». Гэта хутчэй гульнямоўнасць, але больш высокага ўзроўню, — бадай што, колькасць тут перайшла ў якасць, вершасловы і пераказаць нельга. Застаецца толькі вучыць іншую мову і... даследаваць тэкст на адэкватнасць першакрыніцы...

Дык «як пальцы рук...»?

У зноме 86, які ўспрыняў крытычна яшчэ ў «Zeichen...», сфармуляваны істотны для развагаў папярэдняга, «навуковага» абсягу пасыл, які выклікае маю нязгоду. Працэнтую зном на кнізе 2009 года «Сума немагчымасцяў»:

«Мовы мяжуюць не як плоскасці, а ўзаемаперакрываючыся сваімі пазамі і выступамі, як растапыраныя пальцы рук. Яны дапаўняюцца і тлумачацца адна адной».

Здавалася б, мне б хутчэй пакарыстацца момантам і «сперці» на тое перакананне А. Разанава сваю выснову, што вершасловы — гэта абсалютныя моўныя несуч-

падзенні парадку больш высокага за гульнямоўныя ўнікаліі.

Не спяшаюся гэта рабіць і сыходжу з таго самага, што і аўтар, — з інтуіцыі. Ды сам аўтар сцвярджаў: «...Кожны дыялект мае свой непаўторны твар, свае непаўторныя рысы.» (зном 170, «Zeichen...»).

Меркаванне аб выкарыстанні нейкай мовы як дапаможнай для другой імплікуе магчымае іерархізацыі моў. Мысліцца ўсё ж, што ўсе мовы самадастатковыя ў іх функцыі апісання дачыненняў носьбіта і свету. Па-другое, вобраз пераплеценасці пальцаў-моў стварае нейкую няясную схему глабальнага брацтва. Думаецца, шматмоўе чалавецтва — вынік прыроднага прыныцыпу разнастайнасці, або нават і мутацыі, які забяспечвае развіццё. У прыродзе аднастайнае выраджаецца і памірае (прыкладам, праз інцэст). Манаполія шкодная і ў соцыуме, і нават у такой дакладнай вобласці, як эканоміка...

Пра вершасловы

«Тактычным» зномам

Крытык — як камертон, «рэзаніруе» або не. Калі не рэзаніруе, а мусіць — дык гэта ж тое самае, як падазроны пісьменніцкі прыныцып «ні дня без радка». Прыныцып, які пісьменніца рамяством абцяжарыць, і ён ім, незалежна ад гендэру, зацяжарыць. Таму дазволі сабе такую адэкватную аб'екту разгляда форму, як зном. Паколькі ён мае крытычную прыроду (з'яўляецца рэхам, ценем, адбіткам, назаву яго «крызном».

Крызном! Разанаўскія вершасловы/Wortdichte, як на вастрыі лязы, трымаюцца на адэкватнасці. Адэкватнасць — гэта опцыя, да якой, з падачы Алеся Разанава, вытанчаецца дыскурс.

Вытанчаецца да заўсёднага пытання інтэлектуала: «Гэта ў полі адэкватнага ці не?». Гэта высокая планка, і ўжо гэта добра.

«За» прапанову Анатоля Вярцінскага

На брэсцкай прэзентацыі кнігі «Сонца думае, месяц разважае» нехта расказаў, што ў Мінску вядомым паэтам і грамадскім дзеячам Анатолям Вярцінскім была агучана нестандартная прапанова. Як я разумею, агучана ў сілу інэрцыі нязвязанага калісь пэўнымі ўмовамі дынамічнага руху ў соцыуме. Дык вось, рухавы розум А. Вярцінскага выпрадукаваў наступную прапанову. Калі ўжо беларускі паэт Алесь Разанаў зрабіў такі вялікі ўнёсак у нямецкую мову, што раскрыў яе патаемныя скрыткі многім немцам, дык варта яе, гэтую мову, зрабіць трэцяй дзяржаўнай мовай у Беларусі.

А што? Быў жа час, калі такімі былі і яўрэйская, і польская мовы. Прынамсі, гэта было б адэкватна арыгінальнаму стылю працы Алеся Разанава...

Друкуецца ў рэдакцыйным скарочце

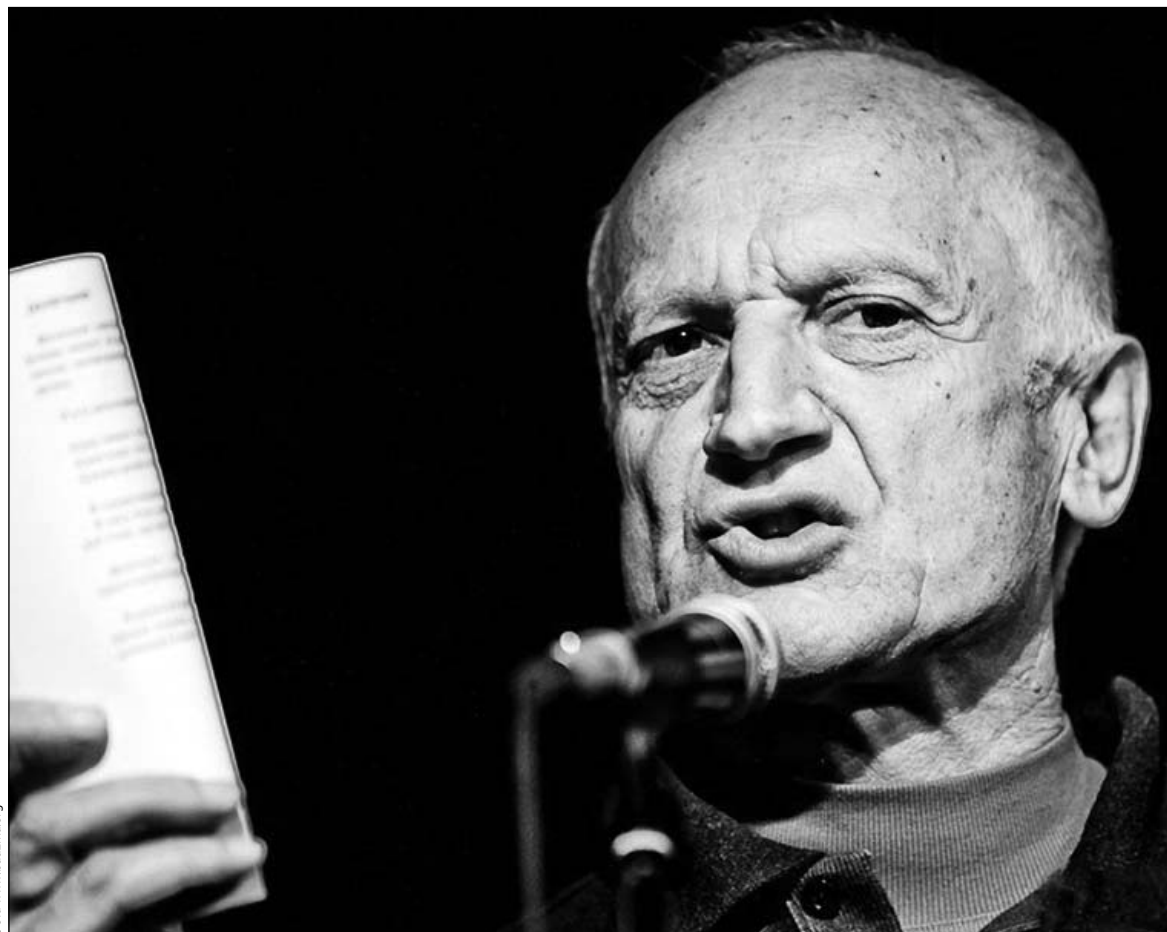
15 (7)

ПАЭЗІЯ

▶ ПУНКЦЫРЫ

З ДАЛЕЧЫ Ё БЛІЗІНЮ

Алесь РАЗАНАЎ

Фота: www.bybelia.org

*
Дождж адышоў:
важчэюць
на ўкропе і на каноплях
кроплі.

*
Займелі бяседу?!.
Абсели
след белыя матылькі.

*
Гром у двары!..
Вісяць
заспетыя просціны
і хусціны.

*
Ведае больш, чым усе?
Сабе
ўсмехаецца прыгажуня.

*
Знікаюць будынкi
і людзі:
будзіць
цягнік пургу.

*
З глузду вылузваюцца?! —
У лужу
падаюць жалуды.

*
Хіліцца колас
у роздум:
лета
мяняе арыенцір.

*
Сто асалодаў!..
Соты
бароніць ад памыслоты
борць.

*
Глыбокая восень:
уводзіць лес
світанак у адвячорак.

*
Недзе струменіцца:
сквар
слухае прахалоду.

*
Змоўшчыкі!.. —
З кронаў
крычаць вароны:
лісты ляцяць.

*
Рэчка пад лёдам:
мост
чакае сустрэчы —
самотны.

*
Мядовы кірмаш:
з пчалаю
чапаю плён.

*
Імгла над лагчынаю:
у вышыні
нябачныя крылы.

*
За тыдзень Вялікодзень —
хвошча
сяброўка вярбою сябра:
хоча яшчэ?!

*
Клытае грак —
з раллі

скарб выкалупае:
пагарэлец.

*
Пад парасонамі:
дождж
просіцца ў суразмоўцы.

*
Туман аблачынай:
ліхтар
рэйкі праводзіць
дакуль магчыма.

*
Студзень на вуліцы:
людзі
спыняюцца з судзінамі
каля студні.

*
Дуб зелянее —
здатны
падлетак становіцца
на галаву.

*
У хмарах пісяг:
сягае
бліскаўка з далечы
ў блізіню.

*
Юная маці:
у немаўляці
вучыцца быць, кім ёсць.

*
Абмытая!..
Мыту
сплывае ліпе
дождж.

*
Смага — увага:
нябёсы
усмоктваюцца
ў дрыгву.

*
Злавілася?! —
Плотка
гуляе:
лодку
аблэг лядок.

*
Трэба інакш?
Варона
ў падворку варочае
скошаную траву.

*
Цэлая:
цэгла
ўратаўваецца з руін.

*
Ці ў той бок цячэш? —
Раку
аспрэчвае вецер.

*
Пудзілы — дзівы:
дзік
сам адлюбоўваецца
ад бульбы.

*
Абы-куды
вінавата
падае ліст:
вынятак.

*
Пакінуты — каля плота
употай ляжыць і воблік
хавае снег.

*
Так белы,
а так зялёны:
падбел
знаёміць з сабой нанова.

*
Цыбаты каморнік —
бацян
крокамі мерае
балаціну.

*
Вяселле:
у вэлюм
сняжынкi ўмалёўваюцца
вельмі.

*
Месяц зіхоча:
ноч
утоіцца хоча.

*
Мароз адыходзіць:
з ракой,
лебедзь, спаткаешся
калі-небудзь.

*
Цягнік набірае
разгон —
адлегласць
збягаецца ў песнаспеў.

*
Які ён?!
Вядзе з кійком
свой век гаспадыня —
у вуліцы папытацца.

*
Пераніцоўваецца:
пругі
у раныцы ад пургі.

*
Ходнік — люстэрка:
у неба
уводзіць дождж.

*
Дыхае спёкай:
ад цмока
студня хавае цуд.

*
Мост залівае:
ў абодва
канцы кудысьці
адводзяцца берагі.

*
Пляц абязлюднелы:
раздае
скалелымі пальцамі ветру
музыку гарманіст.

*
Бачаць айчыну —
цвітуць
яблыня і аблачына.

*
Замкнёнае ў камені:
аб спатканне
крок спатыкаецца
незнарок.

*
Вуліца доўгая.
Дождж
выпытвае: «Хто ты?».

*
Крыніца бруіцца:
мароз
спыняецца з узнагародай.

*
Купаецца —
выкупляе
качка сябе ў ракі.

*
Што з ім
і са мной што?
Сонца
бачыцца ўпершыню.

*
У наледзі:
дзе
еду ў маршруты,
у шыбы
дапытваюся наледзь.

*
Рассыпанае —
наваколле
збірае ў бажніцу
звон.

*
Па шчыкалаткі:
увайшла
ў лужу галубка.

*
Волаты:
у грывоты
збіраюцца валуны.

*
Яшчэ не канец:
рунее
салома сама
ў капе.

*
Хто ў лішак?
Што ў брак?
Жабрак
вышуквае месца
каля сабора.

*
Выспелі:
дзічкі
зрываюцца ў ноч —
і знічкі.

*
Снег латкамі:
наўздагад
ручай высцілае
кладку.

*
Вуліцы змоўкляя:
дастаю
з цёмнага неба
словы.

*
Знайшоў і знайшоўся:
чмель
урошчваецца ў дзядоўнік.

*
Снежыцца —
разнасцежваецца
вуліца ў чысціню.

*
Змораная?!
На ліхтар
сядае варона:
морак.

*
Неба глыбее:
аблокі
уцягваюць волакам
акіян.

ПРОЗА

16 (8)

▶ ФРАГМЕНТЫ

УСЁ БУДЗЕ ЗАБЫТА

(СТАРОНКІ З НОВАЙ КНІГІ)

Алесь ЖУК

Ён жыў адзін у снягах. Здарылася так, што свой ад'езд у горад ён адкладваў і адкладваў да позняй восені, а восень, цёплая і пахмурая, доўжылася і доўжылася. І само сабой сталася, што неўпрыкмет перайшла ў зіму. Як аказалася, у зіму сталую, цвёрдую, са снегам і маразамі, не лютымі, а чыстымі роўнымі зімовымі маразамі ў лад з даволі шчодрым снегам, якога не намяло, а роўна насыпала на зямлю.

Адным словам, Раман Жура не адляцеў у гарадскі вырай, застаўся ў сваім вясковым лецішчы, сярод поля, пры лесе і возеры. Гэтую даволі ладную вясковую хату ён купіў даўно, надбудаваў другі паверх сабе пад майстэрню, тады ж зрабіў усе патрэбныя гаспадарчыя прыбудовы і пабудовы — наблізіў сваё жыллё да гарадской камфортнасці. Праўда, газ да вёскі не быў падведзены і пра цяпло даводзілася клапаціцца самому, што Жура рабіў з задавальненнем — дроў і брыкету было назапашана.

Але майстэрня не стала для мастака Журы левітанаўскім прытулкам: усе лепшыя карціны былі намалеваны ім у гарадской майстэрні. А гэты ўтульны домік у прытачным месцы — пры возеры і пры лесе — найбольш абжывала жонка, спачатку з дзецьмі, а потым і з унукамі. А сам Жура наезджаў сюды найчасцей з кампаніямі парыбачыць, пашашлыгчыць. У той час жыццё было шумным, стракатым, шырокім і, здавалася, бясконцым, — сапраўдным жыццём.

Пакуль не... Пакуль не прыступы болю ў грудзях, якія пакрысе ўбаўлялі святла ў вачах, прымуслілі змярыцца з ім, убавіць і ўсёго ў жыцці.

А потым былі шэранькія сакавічкі мокрая дні, якія ён бачыў праз акно палаты, чорныя ад макрэчы галінкі дрэў з каламутнымі буйнымі кропелькамі на іх... Гэта ён запомніў за дзень да аперацыі, на якую ішоў, здавалася, смела і ўпэўнена. Але тады злавіў сябе на тым, што каб быў чалавекам веруючым, то памаліўся б Богу за тое, каб праз дзень яшчэ хоць раз убачыць і гэтакі ж шэранькі дзень, і чорныя галінкі, і кропелькі на іх...

Усё гэта здарылася, і праз нейкія тры тыдні ўжо ў загароднім доме-прафілакторыі ён сустрэкаў сонечную ясну, ад якой ажно працінала вочы, прывучаў сябе да ўсё даўжэйшых і даўжэйшых прагулак у лесе, падсачыў дзве бярозкі, і соку ім хапала на дваіх з суседам па палаце.

Пасля Жура ўсміхаўся, калі старая глянцавае староннім вокам на самога сябе, ужо старога, амаль прайшоўшага праз жыццё

чалавека, як гэты чалавек, нібы школьнік, калі выпісваўся з бальніцы, пытаўся ў доктара, — як сябе паводзіць далей. Доктар, малады яшчэ прафесар, які апераваў яго, зірнуў усмешліва:

— Жывіце, як і ўсе людзі, Раман Пятровіч, — і дадаў: — Калі адчуеце, што яму цяжка, — дайце адпачыць.

І прытуліў руку да свайго сэрца, даючы зразумець, каму трэба даць адпачыць.

Пра тое, як самае складанае ў жыцці раптам робіцца простым, рэальным, Раман Жура думаў, гуляючы па вясновым лесе, і адчуваў, што на ўсё пачынае глядзець неяк па-іншаму, што ён нібы пераступіў нябачную мяжу ў іншае вымярэнне і толькі прыглядаецца да жыцця і прывыкае жыць...

Да гэтага адчування Жура прывык, яно ўвайшло ў яго і ці не яно не давала, як раней, упэўнена ўзяцца за пэндзаль. Работа не вяла за сабою. Трэба было зразумець нешта новае, што можа зразумець толькі ён, і пасля гэтага брацца за фарбы. Але разумець не прыходзіла, не давалася.

У часы адзіноты Жура браў аловак, накідаў на паперу эскізы, проста так, бязмэтна, і гэтая бязмэтнасць супакойвала яго, ён падпарадкаваўся ёй, а потым заўважыў, што міжвольна малое ўспаміны. І ён вырашыў запісваць тое, што ўспаміналася і пра што думалася.

Ён пачаў пісаць усё часцей і часцей, на лістках рукапісу з'яўляліся накіды алоўкам як частачкі рукапісу. Новы адлік у жыцці вяртаў у мінулае, і ці не ён і пакінуў яго ў палях і пры лесе,

адкуль усё і пачыналася. Жонка, дарослыя дзеці, якія ўжо жылі сваім жыццём і гадавалі сваіх дзяцей, — усё гэта заставалася ў сучасным яго жыцці, якое цяпер быццам і не датычыла Журы.

Пасляваенныя зімы роўна стаялі снежна і марозна. Часам здараліся зусім снежныя і завейныя. У такія зімы патрэскалі ад марозу не толькі калы ў плоце, але нават і драўляныя сцены хат. Гэта было ў марозныя ночы, калі зоркі ў небе становіліся высокія, калючыя і дрыготкія, а поўня зусім да белага вымярзала на марозе, і ад яе і ночы здаваліся белымі. У такія ночы панавала цішыня, якую толькі парушаў кароткі сабачы брэх. І сабакам не хацелася вылазіць з будак на мароз. Здаралася часам, што сабачы брэх ноччу ўсчынаўся з канца ў канец вёскі. Ён будзіў людзей, і яны ведалі, што да вёскі падыходзіў воўк. Вокны некаторых хат пачыналі святліцца — запальваліся газавыя лампы. Можна было пачуць, як грукнулі дзверы. Хто-ніхто з мужчын не ленаваўся адзецца — і ў кажуху выходзіў на двор, закурваў цыгарку з самасаду. І востры казытлівы пах расплываўся ў паветры. Тады яшчэ дружней пачыналі брахаць сабакі, і калі іхні брэх не пераходзіў у гвалт, мужчыны ведалі, што воўк яшчэ недзе далёкавата ходзіць. Потым сабакі пачыналі пакрысе заціхаць. Патухалі вокны ў хатах, і зноў запанавала цішыня. На ўсё гэта холадна і высока глядзела поўня, пад ёй іскрыста ляжаў снег, над ім чарнеліся голлем яблыні і вішні ў садах.

У другой палавіне зімы прыходзілі мяцеліцы. Тады нізка

апускалася захмаранае неба, пачыналі гуляць вятры, пад якімі гуло голле вулічных прысадаў. І як з прорвы валіў снег. І суткі, і другія, і трэція... У дзень і ў ноч свістала ветрам па вуглах хат, гуло ў комінах.

Вецер падхопліваў снег з поля і каціў яго да лагчын, ручаін, парослых лазовымі кустамі, зараўноўваў іх і ішоў далей да вёскі.

У такія завейныя ночы барані Божа чалавеку збіцца з дарогі і закружыць у палях. З тых кругоў не было выйсця у завейнай цемры. Адно спадзяванне на каня, які ведаў і адчуваў дарогу. Ім тады не трэба было кіраваць.

Раманава вёска стаяла на краі палёў, доўга выцягнутая ўздоўж рэчкі. І снег ішоў з палёў на вёску, праз яе да рачной поймы. Здавалася, што за вёскай завея і канчалася. Вецер скрозь сады на вуліцу, праз яе на другі бок вёскі, гнаў снег у лугі, зарослыя купамі лазовых кустоў. Пад снегам знікалі платы, вуліца падымалася нараўне з ім, а потым перамёты падымаліся і вышэй, амаль пад самыя стрэхі хат. Калі завея аціхала, трэба было адкопвацца і самім, хто змог, ды ісці адкопваць суседзяў, потым пракопваць праход у гурбах у рост чалавека, каб можна было дайсці да калодзежа. Санная дарога па вуліцы закрывалася з-за перамётаў да вясны, да сядзіб можна было пад'ехаць толькі з загумення.

У той дзень мяцеліца пачалася толькі з вечара. Але чалавек не ведаў, што яму трэба будзе ў дарогу. А потым пакуль запрагаў каня, насцілаў у сані салому, укладваў у сані жонку, захутваў з галавою кажухом, мяцеліца пачынала разгульвацца. Пакідаць жонку нараджаць дома ён не хацеў, нягледзячы на тое, што да бальніцы было кіламетраў з дзесяць. Яго першую жонку з грудною дачкою расстралялі немцы, жончына дачка, ужо гадавалая, памерла ў партызанах ад тыфу. Першы жончын муж пайшоў на вайну і дадому не вярнуўся. Яны з жонкай хацелі і чакалі першае дзіця, таму мужчына не адважваўся рызыкаваць і вез жонку ў бальніцу. Дарогу ён ведаў, ваўкоў не баяўся: у кішэні ляжаў графейны нямецкі вальтэр.

Па вуліцы, яшчэ не замеченай, конь ахвотна бег трушком. Толькі на выездзе з вёскі ўжо пачынала наметаць гурбу, на павароце сані нахіліліся, амаль не дасталі лагошай да дарогі, але конь не прыпыніў бегу. Калі чалавек азірнуўся, жонкі ў санях не было. Маціюкнў, завярнуў каня назад да гурбы, пагрузіў жонку, якая так і ляжала захутанай у кажух, на сані. Далей яго ехаў стоячы уколінцы, каб адчуваць нагой уколінцы кажух. Наезджаную за зіму, а таму тупкую, крыху вышэйшую за снег дарогу яшчэ не пачынала заметаць, ды і вецер спрыяў, — быў заду, уздоўж дарогі. Конь сам бег трушком, не трэба было і падварушваць лямічынай. Дарога ішла ад вёскі да вёскі, і чым далей, тым усё слабей былі відаць

вясковыя агні: мяцеліца пакрысе пераходзіла ў завею.

Перад сном, ужо лежачы ў ложку, Жура чамусьці ўспомніў расказ бацькоў пра сваё нараджэнне, падумаў, як далёка засталіся тыя пасляваенныя зімы, успомніў і тую вясковую хату, дзе замест падлогі быў цвёрда выбіты гліняны ток і ў якой пад раницу было халаднавата і не хацелася вылазіць з-пад пяжкае, зробленае на зіму, кудзельнае коўдры, з прыемнасцю адчуў цяпло яго сённяшняга жытла і супакоена заснуў.

...Купіны былі высокія, амаль у яго дзіцячы рост. На іх ужо адскочыла маладзенькая кароткая асак. На купінах сядзелі вялізныя, зялёныя жабы, разяўлялі свае шырокія раты, надзімалі на шчоках вялізныя беляы пухіры, пагрозліва скрыгталі і гатовы былі вось-вось кінуцца на яго. Ён хацеў уцякаць назад, азірнуўся, але назад дарогі не было: там аднекуль паўсталі чорныя вялізныя страшылішчы. Варушылі доўгімі чорнымі кляшнёнамі, гатовыя схопіць яго. Здалося, што яны паціху набліжаюцца да купінаў. Ён кінуўся бегчы наперад, уцякаючы і ад гэтых страшных жаб, і ад страшылішчаў, выбег да шырознае з чорнаю гарфяною вадою канавы. Чорная вада пагрозліва віравала. Кладка была вузкая і хістка. І тады ён моцна заплакаў уголас...

Жура нейкі час ляжаў нерухома. За акном стаяла светлая месячная ноч.

Было спакойна і ціха, ніякага жабінага рыпення, ніякіх страшылішчаў. Ён усміхнуўся са свайго сну. Ды гэта быў і не зусім сон, а нейкі крыху фантастычны ўспаміны. Рэчку, якая цякла ля вёскі, ён не памятаў, а вось экскаватары, якія чэрпалі мокры вадзяністы торф, запомніліся, як і тыя вялізныя чорныя карчы, якія пасля, вывернутыя магутнымі плугамі з торфу, сохлі па ўсёй пойме. Экскаватары выпроствалі русла рэчкі ў канаву, і з вёскі ўсе, хто мог, ішлі да ўскаламучанай рэчкі — забіраць рыбу. Яна, відаць, задыкала ў каламуце, усплывала. Запомніўся вялізны, сівы, быццам аброслы мохам, ішчупак, які не памяшчаўся ў ночы.

Ад былое рэчкі-пятлянкі, якая трымала пойму болей чым па кіламетры ў два бакі, засталася толькі чорная глыбокая канава, у якой летам вады было крыху вышэй калена. Ды яшчэ старыцы, парослыя аерам, трыснягом, з лазовымі кустамі па берагах. Вада ў іх за лета прагравалася, і дзятва ўсе летнія дні прападала каля іх. Адна старыца называлася Конская. Пакуль цякла рэчка, у ёй купалі коней. Але пакрысе старыцы зарасталі, мялелі, пакуль зусім не зраўняліся з зямлёю.

Першыя гады рэчка не хацела змірацца з новымі, няхай і высокімі берагамі. Калі прыгравала сонца і пачынаў раставаць снег, рэчка паўставала.

І з палёў, і з замеченых вёсак вадзе была адна дарога — да рэчкі. Лёд на ёй пачынаў падымашца на раўне з берагамі, вада ўспучвала яго, і лёд ламаўся. Вада набірала моц у прамой, як страла, канаве, пераварочвала, ставіла крыгі на дыбкі, і неўзабаве калы моста ўтвараўся ледзяны затор, вада разлівалася па ўсёй пойме. І пасля таго, як у гэты затор уда-

ралася чарговая крыга, драўляны мост перарэчку не вытрымліваў. З трэскам крыгі зрывалі насціл са сваяў. Пасля гэтага ўся ледзяная армада пачынала рухацца. Большыя крыгі выбівалі з плыні меншыя ўбакі, на пойму.

Выносіла на пойму і насціл моста. За зіму на ім набівалася ледзяная дарога, мост, змацаваны ільдом, не рассыпаўся, а дрэйфаваў па пойме, як паром з паранчамі. Мужчыны вылоўлівалі яго на вярхоўку, падцягвалі на мелкае месца і ставілі на прыкол, пакуль не скончыцца паводка. Вада спадала, пад сонцам раставаў дарожны набой на мосце, ён рассыпаўся на асобныя плахі, якія потым зноў клалі на палі, прымацоўвалі скобамі — да наступнае паводкі.

У падлеткаў на гэты час была даволі небяспечная забава — ездзіць на крыгах. Але вада хутка спадала, некаторыя крыгі заставаліся на берагах канала, паволі раставалі, чорныя і брудныя.

Потым чорная стала і зямля абапал рэчкі — яе перааралі, пачалі садзіць кок-сагіз, потым буракі. Сярод гэтае чарнаты толькі жывымі блакітнымі вачыма глядзелі ў неба ацалелыя рачныя старыцы. Выгнутыя сярпом, захінутыя аерам, кіяшнікам, сітнягом, з кусцікамі жаўтаватае мяккае лазы старыцы працягвалі жыць. У спякотныя летнія дні яны рабіліся прыстанішчам для дзяцей. Можна было купацца, ляжаць на траве, гуляць у карты ў дурня ці ў п'яніцу, потым ізноў купацца. І наогул выдумляць розныя забавы. Большыя хлапчукі ў забаву сабе прыдумалі вучыць плаваць малых. Нічога лепшага не дадумаліся, як браць малюга, кідаць у ваду на глыбокім, і так да таго часу, пакуль той, малюпчы з крыкам рукамі і нагамі, не пачынаў плыць. Калі ж ішоў пад ваду, яго выкідалі на бераг аддыхацца.

Той спякотны сонечны дзень на ўсё жыццё ўрэзаўся Журу ў памяць. Ён і цяпер угледзеў у блакіным небе прадаўгаватую аблачынку, падобную на пярэ гускі. Гэта было пасля таго, як яго ўкінулі ў ваду, а потым яна сьшлася чорнаю коўдраю над ім. Аблачынка ў небе была першае, што ён угледзеў, ачунуўшыся на беразе. І зразумеў, што ён быў памёр, і заплакаў, горка і адчайна, потым устаў, пайшоў заплаканы ў канец старыцы, дзе на былой рачной водмелі было намьга пясчанае дно, але і там не палез адразу ў ваду. Доўга сядзеў на беразе. Упершыню ў жыцці ён спалохаўся смерці, і хацелася быць аднаму, не хацелася ў гурт. У гурт ён не пайшоў, а палез у ваду, зайшоў амаль на пояс, адчайна лёг на ваду, замалаціў рукамі і нагамі і адчуў, што наплыў, нейкіх паўтара-два метры, пакуль не дастаў каленцамі да пяску. І ўжо да канца дня, да самае знямогі, ён заходзіў у ваду і плыў да берага, падымаючы ўсё менш пырскаў і ўсё радзей і радзей глытаючы ваду...

І сон, і ўспаміны растрывожылі Журу. Да дня заставалася яшчэ болей, чым дзве гадзіны, але заснуць ужо не выходзіла. Раман устаў, адеўся, памыў твар над ракавінай спачатку цёплаю, потым халоднаю вадою, уключыў электрачайнік і заварыў чай, зрабіў бутэрброд. Слухаў радыё, пакуль не пачуў прагноз надвор'я. Дзень абцякаў без ападкаў, з невялікім марозікам.

Жура накінуў на плечы дублёнку, усунуў ногі ў прасторныя

бітныя валёнкі і выйшаў на ганак пакурыць.

Яшчэ панавала ноч, высокая святліліся зоркі, святліла скіба белага месяца, і снег у гэтым святле пабліскаваў іскрынкамі. І ўладарыла цішыня. Жыццё было недзе далёка, не тут; тут заставалася толькі тое, што, здавалася, было, ёсць і будзе вечно. Але ж вечнага нічога не бывае на зямлі, вечнае там, у недасяжным небе, якое чалавек не ведае і якое чамусьці вабіць яго; ужо тысячы гадоў чалавек углядаецца ў неба, шукае там адгядку — ці загядку? — свайго існавання, і яму здаецца, што зоркі ведаюць, нават штосьці хочучы сказаць, таму калі глядзіш на іх, хочацца глядзець яшчэ і яшчэ.

Жура зябка павёў плячыма, вярнуўся ў хату, зняў дублёнку, пакінуў яе на сябе наапахі, сеў да стала, падсунуў да сябе папку, разгарнуў яе, і рука сама-сабой пачала штрых за штрыхам рабіць накіды прыгожай, пародзістай ваўчынай морды. Здалося, што гэта морда таго самага, упершыню ўбачанага воўка.

Кароткім снежаньскім днём бацька сабраўся з'ездзіць у лес па лапкі, каб абвязаць на зіму яльнякі ад зайцоў. Першы снег ужо лёг на зямлю, невялікі яшчэ, але ўжо трэба было ехаць у санях.

Раман, адзеты па-зімоваму, у чорную шубку, падпяраную вузенькай папруккай, у зімовай шапцы з падвязанымі пад бараду вушамі глядзеў, як бацька насцілаў у сані салому, клаў вярхоўку, сякеру. Абрануты ён быў у лёгкі вынашаны кажухок, вушы шапкі-вушанкі былі падвязаны ўгору, на нагах яшчэ не валёнкі, а боты.

Ці не тады Раман упершыню пабачыў зблізку і лес, бо да гэтага з вёскі нікуды не выбіраўся. А за вёскай пачыналася поле, якое і канчалася на даляглядзе, сыходзячыся з небам. З другога боку была знаёмая Раману рачная пойма, парослая толькі купкамі

Вечнага нічога не бывае на зямлі, вечнае там, у недасяжным небе, якое чалавек не ведае

лазовых кустоў, за поймай таксама была вёска, за ёю, мабыць, таксама поле.

Лес для Рамана быў толькі ў кніжцы-маляванцы, там жа, у кніжцы, жылі ў лесе ваўкі, якія чамусьці хадзілі на задніх лапах. Але ж сапраўдныя ваўкі, якія начамі падыходзілі да вёскі, як пра іх расказвалі дарослыя, бегалі на чатырох нагах, як вялікія сабакі, толькі што не ўмелі брахаць.

Гэтакім жа і паўстаў сапраўдны лес, калі за вёскаю, пасля чарговай лагчыны, яны выехалі на пагорак. Ён стаяў яшчэ далёкавата, пазначаны востразубай лініяй. Яна пачыналася невысокімі зубчыкамі ад поля. Гэтыя зубчыкі пакрысе падымаліся ўгору, большалі, а надалей вырасталі у высокую няроўную зубчатую сцяну, над якой час ад часу высіліся вышэйшыя пікі-вежы. Сцяна лесу стаяла цёмна, недаступна і нерухома.

Бацька падварушваў каня лаячынаю, і ён, папырхваючы, бадзёра вёз сані па сыпкім, неглыбокім снезе. Парывалі вужы ў хамуце, на паваротах крыху заносіла сані, і калі бацька яшчэ больш прыспешыў каня, сані нават крыху і падскоквалі на невялічкіх гурбанках.

Алесь Жук — рэдактар «ЛіМа». Сяброўскі шарж Васіля Быкава. Публікацыя ўпершыню

З набліжэннем лес падымаўся ўсё вышэй і вышэй, праступаў святлейшаю зелянінаю, і цяпер ужо былі відаць святлейшыя і цямнейшыя мясціны, а потым пачалі вымалёўвацца і асобныя дрэвы. Спачатку вострыя вяршыні ялін, а на іх фоне кучаравыя, крыху святлейшыя хваіны. І чым болей пад'язджалі да лесу, тым далей адступалася яго суцэльная цёмная сцяна. Ужо пачыналі адрознівацца медныя ствалы хваін, бачыліся меншыя дрэвы, якія ад глухой лесавай сцяны быццам рухаліся насустрач, выпраўляючы перад сабою сваіх меншых брацікаў і сястрычак. Цяпер іх можна было распазнаць: каторая хваінка,

радушна адазваўся на сарочын строкат бацька, ідучы з сякеркай у руцэ да вышэйшых дрэўцаў. — Давай, Раман, за работу. А то не ўспеем агледзецца, як і цёмна стане, — скамандаваў бацька. — Бяры і цягай ссечаныя лапкі да саней. Усё хутчэй будзе.

Адносіць ссечаныя лапкі да саней Раман не паспяваў. Тады бацька браў бярэмя лапак, прыносіў, клаў на сані. Раман разгарэўся ад работы, развязаў вушы шапкі і не звяртаў больш увагі на сароку, якая круцілася вакол іх і не пераставала стракатаць, толькі ўжо больш спакойна. Потым бацька ўклаў усе лапкі на сані прывязаў іх вярхоўкаю, паверх ускінуў прыхопленую з дому старую дзяржучку.

Конь, адчуўшы дарогу дадому, сам паспяшаў, не трэба было падганяць і панукваць. Раман, прытуліўшыся плячыма да бацькі, глядзеў назад, на лес, які паступова аддаляўся. Спачатку не стала відаць маленькіх ёлачак, потым большых, лес паступова пачаў злівацца ў адну дзіўна зубчатую цёмную сцяну.

Кароткі зімовы дзень канчаўся, і неспадзявана ўжо блізка над зямлёю выглянула чырванаватае надвечоркавае сонца. І пад яго промянямі ажыў белы снег, і скрозь яго сталі відаць абмеценыя ветрам ад снегу шэрыя груды ралі на полі. Ад сонечнага святла і лес зазелянеў сваёй цёмнаю зелянінаю. І Раман, здавалася, адчуў, як запахла мёрзлаю зямлёю, маладым снегам і асабліва лесам. Лесам непаўторна пахлі яловыя галіны, халодны пах ігліцы змешваўся з пахам смалы, дзіўным, непаўторным пахам, які Раман чуў упершыню. Як пахне ёлка, ён памятаў, бо яе прыносілі ў хату і ставілі на Новы год, а вош смаловы пах перамагаў і пах халоднае ігліцы.

— Глядзі, воўк! — ні то здзівіўся, ні то разгубіўся бацька і паказаў рукою ў поле. Раман угледзеў воўка адразу. Ён стаяў крыху на пагорку, упаўабарота да іх. Шэрая, цёмная шэрсць, якая святлелася ніжэй бакоў, здавалася, адлівала ў со-

нечных промях. Шырокая морда на тоўстай шыі, цяжкія прамы хвост і вострыя вушы — нішто не варухнулася. Бацька было падхапіўся на ногі, махнуў сякеркаю і крыкнуў прывычнае:

— Дзяржы воўка! — потым, схамянуўшыся, упаў на сані, шлягануў каня лаячынаю.

Раману ўгледзелася, што ў адказ на крык воўк толькі злёгка павёў галавою і ашчэрнуў вялікія жоўтыя клькі, і ажраз такія, якія былі намалюваны ў кніжцы — і болей не зрабіў ніводнага руху. Ён так і застаўся стаяць на пагорку, пакуль не знік з відавоку, бо бацька паганяў каня ўжо бягом. Потым Раман усім, раскаваючы, як яны з бацькам сустрэліся былі з воўкам, гаварыў пра вялікія жаўтаватыя клькі і не разумеў, чаму дарослыя некалькі разоў перапыталіся пра гэтыя клькі і ўсміхаліся.

Ужо падросшы Раман зразумеў, што бачыць тыя клькі ён не мог, — вялікі, шэры, сапраўдны мацёры воўк быў не так і блізка да іх, бо ваўкі наогул не надта любяць сустракацца з чалавекам, хіба што калі бываюць зграю.

Пазней, ужо падлеткам, ён бачыў яшчэ раз воўка. Яго былі выгналі з зараснікаў канопляў, якіх тады калгас многа сеяў на асушаных тарфяніках. Каноплі былі густыя, вялікія, схованкі хапала не на аднаго воўка. Той воўк уцякаў паўз каноплі да зараснікаў лазняку і быў нейкі цёмна-карычневы, злямчаны ўвесь, нібы выкачаны ў ваўчках, велічыёю з сярэдняга сабаку, і каб не цяжкі, прамы, як палена, хвост ды не тыя ж самыя крыкі людзей «дзя-ржы воўка!», можна было падумаць, што гэта проста напалоханы сабак.

Такіх ваўкоў, як Раман бачыў упершыню, у вёсцы называлі конскімі, а меншых і рудых — аўчарнікамі. А на самай справе адны былі старыя, мацёрыя ваўкі, а другія, меншыя, маладыя, нават мінулагоднія — пераяркі. Аднак, таго моцна нарабіць і яны, Раман памятаў.

Позняй восенню раніцай вёску абляцела навіна: ваўкі ўлезлі ў аўчарню і парэзалі авечак. Вядома ж, да аўчарні прыйшоў хто толькі мог. Раману таксама ўдалося зазірнуць у будыніну: авечкі тоўпіліся ў адным канцы і нават пры людзях яшчэ працягвалі бляць. А па аўчарні валяліся акрываўленыя авечкі. Мужчыны па адной выцягвалі іх з будыніны. Аўчарня была новая, толькі пабудаваная. Ля сцяны жаўцеўся пясочак — там, дзе ваўкі выграблі падкоп. Ваўкі забралі і знеслі з сабою толькі дзвюх авечак, а нарэзалі каля дзятка. Дарослыя гаварылі, што так робіць і гхор у куратніку: перадушвае ўсіх курэй, а зносіць толькі адну.

Пазней, ужо будучы і палляўнічым, Раману не даводзілася сустракацца з воўкам ці хаця б бачыць яго здалёк. Таму і застаўся ён у памяці вялікім, шэрым, а не тым куртатым і злямчаным, які ўцякаў прэч пад людскія крыкі, цяжка несучы свой хвост.

Ужо развіднела ў вокнах, і Раману вярнуў з успамінаў у рэальнасць дзелавы ракаток трактарнага матара. Раман устаў з крэсла, падышоў да акна: па вуліцы весела бег чырвоненькі «Беларус» з касым грыдзённым нажом наперадзе, лёгка збіваючы снег на абочыну, — чысціў ад снегу вуліцу...

▶ ПАРЦЭЛЫ

ДЗЕНЬ НАРАДЖЭННЯ

Алесь МАКРАЦОЎ

Закрэсліваю
пачуці.

Няма
на Зямлі
дзе
спыніцца...

Для народа
век
што год
для чалавека...

Геній...
Работнік,
пакліканы
Богам...

Высокі
крыж
несці
адданаму...

Быкаў...
Спісаўся
стрыжань
жыцця...

Белая лебедзь...
Склаўшы крылы,
адчайна ўпала...
Нябёсы Янішчыц...

Зоркі,
чуллівы
радар...
Сэрца...

Небеларуская
на Беларусі дзяржава...
Аскалёпак
Савецкага Саюза.

Расійская
мова Беларусі...
Падробка
ці рэпрадукцыя?

Самадзержац —
пад сябе
краіну падганяе...

Пячаткі
цывілізацыі...
Люкі
каналізацыі.

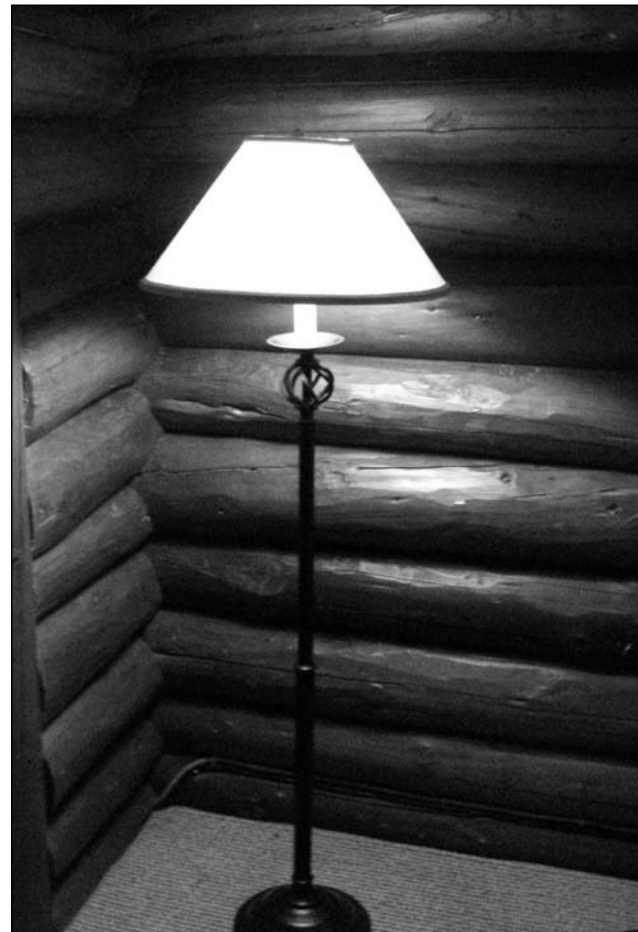
Плот...
Злосны
клькасты
дрот...

Мастакі...
Пад каўпаком
палітычных
свакоў.

Колер
здаровай крыві —
чырвоны.Барвы
беларускай культуры —
нацыянальныя.Зламысная
лейкемія —
інтэрнацыянальная.

Асколак
імперыі Зла
не выдалены
з Еўропы...

Нацыянальная ідэя

беларускага народа:
вярнуцца да самога сябе,
зрабіцца
самім сабой...

Уганараваныя
графаманы...
Літаратурная
наменклатура...

Жанчына
хоча...
Гасподзь
не жадае.

Скваркі
ў поліўцы...
Вершы
ў зборніку.

Ролю
мастака
рамеснік
іграе...

Незалежнае выданне:
весткі
з франтоў
грамадзянскай вайны...

Калючы
лагерны дрот...
Цярновы вянок
апазіцыі...

Гняздо
ругана...на вяршыне
ўлады...

Пырнік
на градах —
нахабныя
графаманы.

Кантралёрка
гастранома:
«Не вынесла
душа паэта...»

Упячоры
маёй душы
Хрыстос
нарадзіўся...

Зламаўся
зуб...
За жыццё
чапляўся.

Галавешка
жыцця...
Дыміць
успамінамі...

Сохне
язмін...
Мамы
Не стала.

Дзень
нараджэння:
асабісты
Новы год...

Сэрцаў
цвіценне...
Пасха
Хрыстова...

Пуп
зямлі...
Малая
Радзіма.

▶ БАЙКІ

ПУНКТ ПОГЛЯДУ

Іван МЕЛЬНІЧУК

Прыстасаванка

У марскіх глыбінях камбала жыла,
З дна розныя гнілушкі спажывала,
Да сонца, зелені усплыць

не спрабавала,

Хаця, па праўдзе кажучы, магла.

І між людзьмі трапляюцца асобы,
Якім ціск пастаянны даспадобы.

Прыблуда

Абжора-жук, прыблуда з Каларада,
Бесперашкодна шыкаваў на градах.
Але хаця бацвіння струшчыў з воз,
Болей пазногця так і не узрос.Не з Каларада прымаўка пайшла:
З'еш хоць вала, а ўсё адна хвала.

Аднойчы ля вясковага паркана
Камар крыві адведаў наркамана.
Набраўшыся ў хмяльным экстазе пылу,
Рашыў кусака паваліць кабылу,
Ды ўзвіўся хвост цяжкі, і ў момант вока
Бы кропля — плямка засталася
з крывасмока.Мараль напрошваецца не для камароў:
Не псуіце ні сабе, ні іншым кроў.

Свой пункт погляду

Графін паглядваў з зайздрасцю на вазу:
Піць не дала нікому і ні разу.
А ўсё глядзяць — аж млеюць — на яе.
А што за оды кожны ёй пяе...Не мог графін уцяміць аднаго:
Раз захапляюцца, то, значыць, ёсць чаго.

«Добры» намер

Адзін дзівак,
Каб цёпленька было зімой бычку,
Нейк запаліў касцёр у хлеўчуку.Задумка добрая была ў дзівака,
Але не стала ні хлява і ні бычка.Бывае — і нярэдка — што дабро
Вылазіць неспадзеўна — у рабро.

Непасільная задача

Каб кот Мурлыка, робячы абходы,
Мышынай зграі не наносіў шкоды,
Параіўшыся, шэрыя рашылі
Званок кацярэ пачапіць на шыю.
Знайшлі званок, і кот драмаў на лаўцы...
Не адшукалі толькі выканаўцы.Задумкі добрыя з'яўляюцца — у многіх,
Ды не заўсёды ёсць каму
«прыстроіць ногі».

Каб грывнула

Калісь дзівак пхаў на гару валун.
— Навошта? — у яго пыталі.
— Спіхну з абрыва — грывне, як пярун,
Убачыце, якія будуць хвалі...Ёсць і цяпер такія ў свеце зухі,
Што любяць «грывнуць» дзеля паказухі.

19 (11)

СПАДЧЫНА

▶ ПАГІНАЦЫЯ

Міхась Явар: ПАМІЖ БАЦЬКАЎШЧЫНАЙ І КАХАННЕМ

Гэтая рубрыка будзе знаёміць з творчым і жыццёвым шляхам забытых ці малавядомых беларускіх творцаў. Яе першы герой — Міхась ЯВАР, паэт і грамадскі дзеяч Заходняй Беларусі 20–30-х гадоў мінулага стагоддзя. Вярнуць з небыцця гэтае імя змог заслужаны дзеяч культуры Беларусі, заснавальнік Гудзевіцкага дзяржаўнага літаратурна-этнографічнага музея і яго першы дырэктар Аляксей Белакоз. Быў адшуканы дом, дзе жыў паэт, адноўлена яго магіла...

Родная вёска Міхася Караса (Явара) — Мінявічы Мастоўскага раёна — размешчана на высокім беразе Нёмана. Мяціна цудоўнай прыгажосці. Хаты адшнурваліся ў адзін шэраг, а паміж імі і высокім абрывам да ракі — вузенькая вясковая вуліца.

Нарадзіўся Міхась у 1903 годзе. Тут прайшло дзяцінства, а з 1915-га пачалося прымусовае бежанства.

Пачуццё выключнасці родных Мінявічаў не пакідала Міхася Явара ўсё жыццё. Вярнуліся з чужаніцы, а хату, каб не пакідаць немцам, спалілі казакі. У дарозе абрабавалі бальшавікі, а пасля — польскія памежнікі. Рук не было за што захапіць. Зямлі мала, а сям'я вялікая: маці, малодшы брат Васіль і сёстры Люба ды Волга.

Міхась пачаў рыбаць на Нёмане. Хлопец быў змысны, спрытны ды працавіты. Ведаў рыбныя мяціны, вывучыў сакрэты жыравання рыбаў, іх паводзіны ў розныя поры, у рознае надвор'е. Рыбы ён лавіў шмат і прадаваў яе гандлярам ды службоўцам у мястэчку Лунна.

Быў вельмі акуратны, заўсёды сціпла, але акуратна апрануты; меў невялікую адукацыю (тры класы), але многія лічылі яго інтэлігентам. Ён і быў ім: вёў

вялікую асветніцка-патрыятычную дзейнасць, пісаў вершы, якія друкаваліся ў часопісе «Шлях моладзі», у беларускіх газетах, арганізуюў вечары, пастаноўкі п'ес, з песнямі ды танцамі, сам цудоўна спяваў.

Ягоны аднагодак Хведар Маркарчук распавядаў мне ў 1967 годзе:

— Адночы я на беразе Нёмана лавіў вудай рыбу, а тут выязджае на чоўні Міхась і, як салавей, захапіўся песняй, што і мяне спачатку не заўважыў, а як убачыў, што я яго чую, то збянтэжыўся і вінавата запытаў: «Як, Хведар, ці атрымліваецца ў мяне што-колечы?»

— Што ты, Міхась, ты ж выдатна спяваеш!

А тут па беразе ішлі дзве багатыя дачніцы. Адна з іх прапанавала:

— Заспявай яшчэ — дам зала-тоўку.

— Дам дзве, каб не спяваць для вас. Нашыя песні не прадаюцца.

Міхась за рыбу купіў радыёпрыёмнік. У яго збіралася моладзь і з задавальненнем слухала родную мову з Менску.

Асаблівую актыўнасць Міхась выявіў у грамадзкіх дзеячых гады, быў актыўным дзеячам Беларускай Сялянска-Работніцкай Грамады. Ён выдатны прапаган-

дыст, паэт, спявак, карыстаўся вялізным аўтарытэтам у навакольных вёсках.

...Міхась вельмі пакахала настаўніца-полька з вёскі Каўшы. Ён спаचाў ёй, сябраваў з ёю, але кахаў Анісю Мікуліч. Яна была стрыечная сястра маёй мамы і часта прыходзіла да нас. Ад яе яшчэ ў дзяцінстве пачуў пра талент Міхася Явара, пра ягоную дабрыню.

Бацькі Анісі не дазволілі выходзіць замуж за Міхася, бо ў хлопца былі сухоты, якія тады не вылечваліся. Бацька не хацеў, каб дачка засталася ўдавою. Невылечная хвароба, нацыянальная трагедыя беларускага народа давалі маладога патрыёта да самагубства...

Міхась спадзяваўся, што Савецкая Беларусь дапаможа ўз'яднанню ўсяе Беларусі, адраджэнню нашай калісыці агульнай дзяржавы. Тэрор, развязаны камуністамі супраць беларусаў, вельмі балюча ўспрымаўся паэтам...

24 чэрвеня 1933 года быў прыгожы сонечны дзень. Аніся перамыла ў Нёмане зялёныя для жывёлы і з кошыкам падымалася па сцяжынцы на круты і высокі бераг. Насустрэч спускаўся Міхась. Ён дастаў пісталет, узяў дзяўчыну за руку і запытаўся:

— Ці ты хочаш жыць?

— Я баюся смерці, — адказала дзяўчына.

— То жыві сабе, жыві, — ціха і пяшчотна прамовіў Міхась.

Ён падышоў да грушы, што расла на беразе, скінуў каптан, акуратна паклаў яго воддаль і... выстраліў сабе ў грудзі. Ягоная сястра здагадалася, што брат можа застрэліцца. Яна падкралася да яго і, калі ён страляў, штурханула яго ў локаць. Гэта спрычынілася да таго, што куля не трапіла ў сэрца. Міхась завезлі ў Гарадзенскі шпіталь. Памёр паэт 27 чэрвеня.

Яго хавалі пры вялікім наплыве народу, у самым пачэсным месцы. Было многа прамоў. Аднак прайшоў час — і нават школа забылася пра яго.

Творчая спадчына Міхася Явара амаль уся загіннула. Засталося толькі тое, што друкавалася ў заходне-беларускіх часопісах і газетах...

За асабістыя грошы ўдалося заказаць у скульптара Станіслава Быка два бюсты Міхася Явара (адзін ахвяраваны Луненскаму музею ў 1958 годзе, другі ўстаноўлены ў Гудзевіцкім). Тое выклікала шаленства ў партыйнага кіраўніцтва раёна. Была наладжана татальная праверка Гудзевіцкай СШ. У праверцы прымагі ўдзел інспектары і асабіста загадчык РАНА, райкама партыі, райкама камсамола, дырэктары школ. У выніку мне замест суровай вымовы запісалі: «Указаць на самовольныя дзеянні». Дырэктару школы — строгую вымову, бо дазволіў у школьным памяшканні ўстанавіць «бюст

какого-то Явара». Бюст загадана было «із школьнага помешчання убраць»...

Толькі пры дапамозе беларускіх пісьменнікаў змог захаваць яго ў музеі. Нават на свой страх і рызык ўдалося паціхеньку паставіць помнік з таўшчэзнага дубу, на якім пад фатаграфіяй і надпісам прымацавана пліта з нержавелай сталі, на якой выбіты словы з паэмы Міхася Явара «За сэрцам»:

*Спі, мучанік,
Бо твае грудзі знайшлі спакой сабе.*

*Няхай жа лёгкім пухам будзе
Зямелька родная табе,
Якую шчыра ты любіў,
Дзе шмат страдаў,
Ды мала жыў.*

...У 1991 годзе пашчасціла выступаць на сесіі Луненскага мес-тачковага савета. Я расказаў дэпутатам пра жыццё Міхася Явара, пра чытаў ягоныя вершы... Пасля гэтага дэпутаты адзінагалосна выказаліся за тое, каб назваць вуліцу Энгельса вуліцай Явара.

Старшыня Луненскага сельсавета Валянціна Карловіч зацікавілася лёсам паэта, паставіла на яго магіле каменны помнік, а настаўнік Машталерскай школы Уладзімір Брыцько са сваімі вучнямі пасадзіў ад вуліцы Міхася Явара да Радзівонаўскага леса абалпал дарогі срэбралістыя явары.

Вялікае значэнне творчасці Міхася Явара ўжо ў тым, што ягоныя творы ў змрочныя дні Беларусі трыццацігады вучылі любіць Бацькаўшчыну...

Аляксей БЕЛАКОЗ

МІХАСЬ ЯВАР

Зіма

Усё зіма, ды зіма... толькі сцюжа...

мароз!

Белы снег пад нагамі скрыпіць.
Вецер той, што не знае ні гора ні слёз,
Злосна свішча, рагоча, гудзіць...
Па-над шэрымі стрэхамі песні пяе.
Праца ў шчыт, круціць снег куралём,
Часам стукне ў вакно, крутане,
дзьмухане,

Зробіць ў коміне цэлы «садом».
І наводзіць тугу ён па згубленых днях,
Па мінулай шчаслівай вясне!
І бадзяк не адзін чую боль у грудзях
І пытае сябе: «Жыць ці не?»
Ў хатках шэрых, панурых у гэтакі час,
У якіх сум спрадэку гасціць,
Пачуць можна так часта, так часта
не раз:

«О, ці трэба, ці варта так жыць?».
«Мамка, холадна мне!». «Татка,
хлеба ці ёсць?».

Вецер дзікі рагоча, гудзіць...
О, мой брат! О гаротны, бяздольны
мой брат,

Хоць зімовы нам віхар гудзіць,
Ну чурайся, бяздольны, тых
шэранькіх хат!

Не сумуй і не плач — будзем жыць!

Яна прыйдзе да нас з ясным святлом
У вянку з красак нашых палёў,

Яна прыйдзе да нас з характвом ды цяплом
І сагрэе нядолі сыноў.

Яна хутка ўжо ідзе, яна ішчаце нясе!
Хутка сковы зімовы парве,
Бо ж нявечна, мой брат, бо ж нядоўга
ўжо, не,

На зямлі панаваць зной зіме!

Верасень 1932 г.

Гукі далёкія

Гукі далёкія, гукі чароўныя,
Ціха-салодкія, мілыя, родныя
Песняў тых, з чудных, дзіцячых гадоў!
Вас ў адзіноце я чую ізноў.
Пуднай мелодыяй сэрца мне грае,
Часам і гора і сум праганяе,
Гімнам святым вы пляцеце ізноў
З пуднай краіны дзіцячых гадоў!
Віхры халодныя, віхры жыццёвыя,
Знішчыць няздольны вас гукі родныя,
Вас замяніць мне ніяк не змаглі.
Гукі далёкія, мілыя, родныя,
Граіце ж, магутныя, граіце ж,
чароўныя

Дзіўнай мелодыяй ў сэрцы маім,
Покуль ішчэ струны трымаюцца ў ім.

Ліпень-жнівень 1933 г.

Вечар

Вечар. Ціха кругом;
Ўжо над родным сялом
Гоман сціх, цішыня і спакой,
Вецяроцкак прыціх,

І ў садочках пустых
Не шапочуць лісткі між сабой.
Нёман ціха маўчыць —
Усё бяжыць ды бяжыць

З краю роднага ў край дзесь другі.

Ў развітання з ім,
Краем родным сваім,
Ён цалуе свае берагі.
Цёмны лес за ракой
Не парушыць спакой,
Думкі думае ціха свае...

Не згадаць іх ніколі, о не!
А з гары усё блішчыць,
І гарыць, зіхаціць
Ясны зоркі — святыя агні,
І чагосці дрыжаць,
І міргаюць, глядзяць, —
О таемныя зоркі мае!
— Брат даволі ўжо спаць! —
Дзесьці ў лесе чуваць,
Хтосьці сумна, маркотна пяе —
Гукі сумна дрыжаць,
Гукі плачуць, ляцяць
Па маркотнай маёй старане...

— Глянь, кругом барацьба, —
Зноў чуваць, а сям'я
Цёмных хвой у торыць яму.
Гукі сумна дрыжаць,
Скаргаі, помстай ляцяць
Дзесь далёка ў прастор, вышыню.
А за імі стралой
Па-над лесам тых хвой,
Душа рвецца ў нязведаны край,
Лётам птушкі туды

Дзе ні слёз, ні нуды,
Дзе пануе вясна, вечны май!
Да таемных тых зор!
Дзе няма той нуды,
Крыўды, гора-бяды,
Што пануюць на нашай зямлі.

Верш, напісаны ў апошні дзень жыцця

О мой Нёман мілы,
О мой Нёман родны,
Толькі ты застаўся верным
У маім жыцці, у маім каханні,
У маім штодзённым цяжкім страданні.

Ты не пакрыўдзіў мяне,
Ты мне ніколі не здрадзіў,
Як здрадзілі людзі.
І цяпер вось глядзіш ты
Сваім поглядам нямым, чароўным,
Як быціам знаеш,
Што я ўжо ўсіх і ўсё пакінуў,
Што без пары іду ў магілу.
А ты, мой дружа,
Плыві так доўга,
Плыві так вечно.
Плюй гадом у вочы,
Бо між імі ёсць многа здрайцаў,
Здрайцаў праклятых.
Яны, каб маглі,
То з неба зоры паздымалі б,
А твае крышталёвыя воды
У зямлю пуцілі б.

Укладальнік рубрыкі Язэп ПАЛУБЯТКА

▶ ЗАПИСЫ

МІМАЛЁТНЫЯ СУСТРЭЧЫ З ЭТНА-

Павел ЛЯХНОВІЧ

Бывае так: ідзеш па вуліцы, думкамі недзе ў астрале, а тут кідаецца чалавек. «Здароў! А я бачу — ты! Зусім не змяніўся! Гэта ж колькі гадоў не бачыліся! Ну ты як? Жаніўся нарэшце?». А ты ўжо дваццаць гадоў жанаты... І чалавек, здаецца зусім незнаёмы. І чамусьці няёмка сказаць, што незнаёмы. Замест гэтага робіш радасны твар і адказваеш: «Здароў!... Ну ўжо ж так і не змяніўся!... Ой, сапраўды! Колькі гадоў!... Перпендыкулярна... Жа-аніўся...». А чалавек кажа, настаражыўшыся: «Перпендыкулярна? Чаму не паралельна?» — І ты тлумачыш, што ў матэматыцы перпендыкуляр да якой-небудзь паверхні называецца «нармальлю», значыць «перпендыкулярна» і «нармальна» — адно і тое ж. «Пачакайце, пачакайце!» — Кажа чалавек, пераходзячы на «Вы». — «Вы ж Борка... Гэты... Халера... Прозвішча забыўся... Ты глянь... За адной партай сядзелі, а вось — забыўся...». А ты зусім не Борка, а Тадзік, ці Міколка. І — палёгка... Не трэба напружвацца, узгадваць... «Вы памыліліся»...

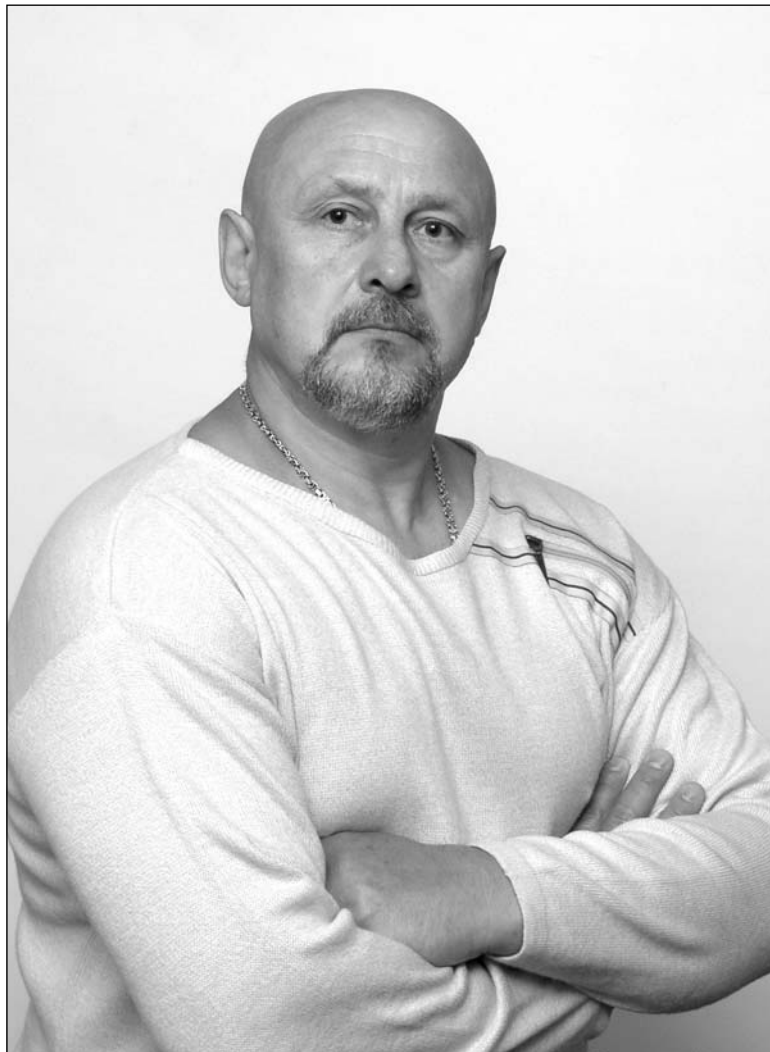
Я пра тое, што няёмка мне адразу спытаць: «А, пардон, Вы хто?». Ці там: «З кім маю гонар?». І мне гэта здаецца вельмі беларускім... Можна памыляюся, нават хутчэй за ўсё памыляюся, але вось такое, што няёмка спытаць: «Ты хто?» — у маім уяўленні і ёсць галоўная беларуская якасць. Ці галоўная рыса... Ну, хай не галоўная, проста — рыса.

...У Растове я ўпершыню ў жыцці адчуў сябе беларусам. Дагэтуль я толькі ведаў, што я — беларус, а не адчуваў. А тут адчуў. І мне гэтае адчуванне спадабалася.

У Растове, пра які я адзіна ведаў, што гэта сталіца злучыцца, «Растоў-тата», трэба было перасядаць на другі цягнік. Гэты, з Мінску, ішоў да Растова, а далей трэба было перасесці... Там я пазнаёміўся з трыма хлопцамі. Яны самі падвышлі, і я падумаў ужо, што банда... А яны прапанавалі трымацца разам. Пачулі, як я каля касы пытаўся пра цягнік на Баку. Аказалася, што яны таксама ў Баку і таксама ў ваенную вучэльню. Толькі не ў марскую, а агульнавайсковую. Мы пазнаёміліся, і я адразу забыўся, як каго клічыць. А перапытваць саромеўся. Так ехалі двое сутак — я здолеў ні разу не назваць нікога па імені...

Яны выклікалі ў мяне спачатку недавер, усё ж «Растоў-тата», а потым поўны давер. Да цягніка ў нас было тры гадзіны, і хлопцы прапанавалі «экскурсію» па горадзе. І калі я хаваў валізу ў ячэйку камеры захоўвання, то ўсе дэманстравалі адварнуліся. Каб не бачыць, які код я набяру. Я набраў свой год нараджэння. Хто ж можа адгадаць мой год нараджэння?... Пасля гэтага я стаў ім цалкам давяраць...

Хлопцы спачатку звярнулі ўвагу на мой акцэнт (...а я лічыў, што за год працы ў Мінску расійскай валодаю бездакорна...). «Ты разгаварываешся як міністр Громько... Он разве белорус?». Потым пачалі

цікавіцца беларускай мовай. «Скажы што-нібудзь па-беларускі...» — «Что сказать?» — «Ну, как по-белорусски «женщина?» — ...О, жаж! Замкнула!.. Уф-ф! «Жанчына»!.. А... «Беседка?» — «Альтанка» — «Здорово! Красиво звучит». А...

Было вельмі-вельмі прыемна адказваць на іх пытанні і адчуваць сябе знаўцам дзювоў моваў... Хлопцы жвава цікавіліся нашымі звычаямі, і гэта выклікала незнаёмае дагэтуль мне задавальненне. Незнаёмае ў тым сэнсе, што цябе пытаюцца, ты адказваеш, і ад гэтага — кайф! Ты аказваешся носьбітам нечага такога, што іншым невядома... А раней ты думаў, што гэта вядома кожнаму проста з прычыны яго існавання...

За сваё нядоўгае на той час жыццё я марыў стаць (па чарзе): касманаўтам — бо пра іх увесь час казалі па радыё, афіцэрам — бо ў яго пісталет, артыстам цырку — бо мне вельмі падабаўся Нікулінаў «Каўказская палонніца».

Жыццё складалася так, што ехаў я ў ваенна-марскую вучэльню. Як ні круці, выходзіла, што адна з мараў нібыта прыбліжалася да рэалізацыі. Мэта падарожжа пахла газай. Не ў пераносным сэнсе, а ў літаральным. Бакінскае паветра...

Апошні адрэзак шляху да вучэльні праехаў на таксі. Толькі выйшлі з хлопцамі на ганак вакзалу, падскочыў чарнявы, вусаты-насаты дзядзька ў вялізнай кепцы. Адразу прыгадалася «Каўказская палонніца». З усяго, што ён са страшэнным акцэнтам прагергатаў, удалося вычленіць «...военно-морской училищ...». За спіной насача мае спадарожнікі закахвалі вочы і рабілі знакі, каб не згаджаўся, маўляў, шмат здзярэ грошай.

А я вырашыў — калі да пяці рублёў, то ехаць з дзядзькам, калі болей — шукаць грамадскага транспарту. Не можа быць, каб да ваеннай вучэльні не было грамадскага транспарту...

Насаты захацеў дзесяць. Я ў адказ сказаў, што гэта мне не па кішэні, і ў сваю чаргу прапанаваў тры. Ён як вятрак замахаў рукамі і нешта закрычаў, можа: «Гвалт! Рабуюць!». Потым адвёў да па-шарпанай «Волгі» і папрасіў пачакаць. Урэшце я паехаў за траяк. Але пасажыраў у таксі набілася ажно сем чалавек. Я сядзеў на каленях у парэдняга, скурчаны, як эмбрыён...

...Гэта грандыёзна! Таксі выехала за горад, ускараскалася на гару, і ўнізе раптам — глыбокая сінеца, быццам перакуленае неба, толькі нашмат ярчэйшае. А ўдалечыні — раўнятка лінія між сапраўдным небам і морам, неба тут выгарэлае, бляклае ад спякоты. І на тым сінім, быццам цацачныя — караблікі. І выпса з маяком. І сонца, чырвонае, як велікодная яйка, усплывае з глыбіняў...

На прахадной мяне забраў мараў у нябачанай мною дагэтуль форме з брудна-сіняга брызенту. Толькі блакітны каўнер на плячах і бесказырка сведчылі пра мора. На кашулі злева на грудзях белая стужка з лічбамі. Яны мне асабліва не спадабаліся... У думках я бачыў сябе апранутым інакш. Як у кіно: у белай кашулі, чорных нагавіцах... Не ў такую... хламіду... Ды яшчэ з нумарам, як экз...

Заспаны мічман спрытна абшнарыў маю валізу і жэстам фокусніка выхапіў з яе сцізорык, ахвяраваны татам на дарогу. Паведаміў, што за такі нож даюць тры гады зняволення. І прамармытаў пад нос: «Мля, уже даже бульбоны с ножами ходят...». Не

шкада было сцізорыка, не вельмі пакрыўдзіўся за «бульбона» — калнула як вострым гэтае «даже»... Нібыта адсарціравалі і паставілі ў самы кепскі гатунак... Я зразумеў так, што нож пры сабе мець нельга, а беларусу дзк зусім нельга... Абсалютна... Больш чым іншым нельга... Але не таму, што ён самы небяспечны, а таму, што... ну... недастойны...

Мічман адвёў мяне ў спортзалу, устаўленую дзвухпавярховымі ложкамі. Пра іх я чуў ад «дэмбеляў», але бачыў першы раз. На ложках валяліся апранутыя абітурыенты. Пасунуліся і растлумачылі, што мы ўсе чакаем размеркавання ў абітурыентскія роты, а калі гэта адбудзецца — невядома. Але не раней сяданку.

Я выслізнуў з памяшкання, пералез праз высокую мураваную сцяну і накіраваўся да мора. Яно было побач, адразу за пяціпавярховымі дамамі. Бераг аказаўся топкаім, смярдзючым, з чорнай цягучай граззю. Я тыгнуўся пару разоў, убіўся ў балота, заквэцаў туфлі і пайшоў шукаць добрай дарогі. Тут жа павінна быць добрая дарога!

Жанчына ў дварах пяціпавярховак, прыязна ўсміхаючыся, паказала накірунак, і я пабег. Трэба было спяшацца. Мічман папрэдзіў: за «самаволку» адразу накіроўваюць дадому. Дадому хацелася, але хацелася і пераменаў у жыцці. А больш за ўсё хацелася вучыцца.

Захэкаўшыся, выбег на мыс, да пляжу, абгарожанага гэткай жа сцяной, як і вучэльня, толькі ніжэйшай. Над уваходам вісеў кавалак фанеры з незнаёмым словам «Солярій», побач нехта крэйдай накрэмзаў «с мазутом»...

Першае ў жыцці знаёмства з морам не сталася прыемным. Кінуўся ў ваду і паплыў. Тэарэтычна ведаў, што вада ў моры салёная, а гэтым разам забыўся. Быў усхваляваны, і забыўся... І калі горка-салёная, з вясёлковай стужкай нафтаі, вада трапіла ў рот, мяне ледзьве не званітавала. Ад нечаканасці.

А яшчэ мора пахла... У кніжках пра мора пішуць, што яно пахне «водарасцямі і азонам». І падымаюцца, што гэта... ну... цудоўны пах! Нібы парфума, ці нешта такое...

Адзін мой знаёмы любіў пах кароўніка. «Дзяцінствам пахне...» — казаў і закахваў вочы... Так што каму — як... Аднаму падабаецца свіная грудзінка, а іншаму — паззія Васіля Быкава... Мне асабіста пах «азону і водарасцяў» не спадабаўся. І потым, як прывык, усё роўна не так, каб надта... Навучыўся не заўважаць...

Яшчэ адну выгаду з маёй беларускасці падказаў абітурыент-азербайджанец, сусед па ложку. Сказаў, што «нацыянальныя кадры» маюць права на іспыце па расійскай пісаць пераказ (а я па яго вызначэнні быў менавіта «нацыянальным кадрам», бо скончыў беларускую школу). Я тут жа заявіў старшыне роты пра свае нацыянальныя правы...

...Нядаўна гарэлку «Бульбаш» бачыў у краме. Берасцейскай, здаецца вытворчасці! Так балю-

ча стала! Ну што мы за людзі? Самі сябе... Вось каб хто ў вочы азербайджанца «чуркай» абазваў — паглядзеў бы я... Альбо ў Расіі гарэлку «Кацап» выпускаць пачалі... Думаю, такое б паднялося! А ў нас можна... Ніхто нават не муркнуў... Так што няма дзіва, калі мічман сказаў: «...нават бульбашы з нажамі...» — прывык да нашай бездапаможнасці, а тут — во... І здзівіўся...

Вось каб усе з нажамі, ды за абразу — двубой. Паасперагліся б...

Самі вінаваты...

У час падрыхтоўкі да іспытаў канчаткова ўпэўніўся ў беларускай нацыянальнай тоеснасці. Рыхтуем фізіку, сусед просіць падручнік, кідаю яму на ложку. Малюнкi на вокладках тады былі аднолькавыя на рознамоўных падручніках. Ад Брэста да Курьялаў! У нас «Фізіка», у РСФСР «Физика». Вокладкі і змест ідэнтычныя. Ілюстрацыі таксама.

Разгортвае той падручнік, і раве: «Что ты мне дал?! Тут же нічerta не понятно!».

От я тады закайфаваў! Я ж быў упэўнены, што гэтак жа, як я лёгка разумее расійскі тэкст, расеец зразумее беларускі. Дзядзькі нам увесь час пра роднасць, пра адзіныя карэнні... Ды і цяпер дзядзькуць — што мы з расійцамі нібыта адзін народ...

Фізіку таксама на пяцёрку здаў. Думаю — і тут беларускасць дапамагла. Дакладней — нярускасць.

Прымаў фізіку ці то азербайджанец, ці то армянін. Тады армян у Баку шмат жыло, цэлы жылы раён нават быў, «Арменікент». Я іх адрозніваў па тыпу твару і акцэнтаў не ўмеў яшчэ...

Выцягваю білет, там пытанне па опыцы. Малюю схему ўвогнутага лостэрка, промні, уяўнае адлюстраванне. А як па-расейску гэта «ўяўнае» — я не ведаю. Ерунда — думаю — сваімі словамі апішу. Так і зрабіў: «Это изображение — я не знаю как бюджет по-русски — ну... не настоящее, что-ли..., по-нашему «ўяўнае» — значіт, «в нашем представлении»...». Выкладчык ад задавальнення ажно рудка на грудзях склаў: «Мнімое... Вам пять баллов!». Упадабаў што «иноходец»?

Паступіў. Выдалі хламіды з сіняй парусіны, гэта аказалася рабочае адзенне, роба. Нагавіцы дзіўнай канструкцыі, сам правільна надзець не здолеў, паказалі. Каўнер блакітны з трыма белымі палоскамі па краі, гойс. Хоць потым аказалася, што гойс — гэта зусім іншае. Бесказыркі — «бескі», чаравікі — «гады», шкарпэткі — «карасі». Слоўцы новыя хутка прыжываліся. Яны нас ставілі ў нейкае такое становішча... Асабняком... Выдзялялі ў касту. І нам гэта вельмі падабалася.

...Увечары бацькам ліст напісаў. Каб не чакалі да наступнага года...

...Першыя тры курсы ўвесь час хацелася дадому, спаць і есці...

...На чацвёртым хацелася хутчэй атрымаць лейтэнанцкія пагоны...

МАРСКИМ ПЕЙЗАЖАМ

...На пятым — каб час затармазіўся. Зноў, як пры паступленні, было трывожна.

Пасля першага курса нас завезлі ў Севастопаль і там месяц пратрымалі на атрылерыйскім крэйсеры «Адмірал Ушакоў». Потым перакінулі на два тыдні ў Камышовую бухту, у марскую пяхоту. А ў нас пасля крэйсера задніцы па ватэрлінію ракушкамі аброслыя... І нехта з курсантаў вякнуў з шыхта на старлея-марпеха, што праводзіў з намі заняткі — «Сапог!». Старлей парываваў: «Бот заўсёды вышэй чаравіка»... Шыхт завяў, выражаючы непавагу... Старлей супакоіў нас кросам па крымскіх камянях... Усяго кіламетраў пяць. Нам хапіла... Больш чапляцца з марпехамі ніхто не рызыкаваў...

Сваім будучым абаронцам дзяржава давала грошай... Першакурснікам — тры рублі восемдзесят капеек штомесяц. Іх хапала на тры паходы ў «Акян» — курсантскую кавярню. Бралі грамаў трыста кілбасы з часночным пахам — «сабачай радасці», грамаў сто шэрбета — усходняй слодычы, бляшанку «згушчонкі», бутэльку «Бадамль» — мязготнай на смак мінералкі, хлеба-«чорэку»... І ўжо на вачэру не ішлі... У страўніку было цяжка...

У сярэдзіне васьмідзясятых на Паўночным флоце ўзяцеў у паветра флоры арсенал, што быў размешчаны ля губы Аскольня, недалёка ад Севераморска. Я назіраў гэтае відовішча на ўласныя вочы з чатырнаццаці кіламетраў. Было падобна на ядзерны «грыб». Пастаяў з афіцэрамі, пажартаваў наконт вайны і пайшоў «у сям'ю»... Праўда, праз гадзіну выклікалі па трывозе... Праз нейкі час пайшла па флоце байка, што нібыта гэбэшнікі ліст матроса перахапілі. Матрос да таго выбуху — ніякага дачынення. Але бацькам напісаў, што гэта з-за яго, што каб у турму не сесці, трэба пракурору хабар даць. І колькі там тысячаў, ці нават дзясяткаў тысяч з бацькоў спрабаваў такім чынам выпыганіць...

«Сістэма» — называлі мы вучальню са схаванай пяшчотай. Ганарыліся, што далучаны да касты... Фарсілі паўсюль словамі «палуба», «подвалак», «кнехт», «гюйс», «комінгс», «пілерс», «трап»... Карыстацца словамі «цывільнымі», калі існавалі «ваенна-марскія» аналагі, лічылася непрыстойным...

Але што цікава: «Сістэма» наша цяпер рыхтуе кадры для войска Азербайджана, і гэта чамусьці выклікае страшэнную непрыязь з боку былых курсантаў-расійцаў. А я нічога такога не адчуваю... Толькі пяшчоту да тых сценаў, дзе прайшлі цяжкія, але такія цікавыя пяць гадоў жыцця... Яны мне сняцца часам...

У горад ад вучальні два аўтобусы хадзілі. Сто сорок другі і пяцьдзясят першы... Мне чамусьці важна гэта памятаць... Глупства. Але мне важна... Неяк ехаў пяцьдзясят першым да дзяўчыны — яна сёння ўжо трыццаць пяць

гадоў, як мая жонка — і скандал нейкі ўспыхнуў. Не памятаю з чаго пачалося... Стары азербайджанец крычаў нам, курсантам: «Азэрбіджан нэт советкі денга!». З аўтобуса мы выскачылі агаломшаныя...

Прыехаў на сустрэчу экіпажа падводнага крэйсера, на якім служыў лейтэнантам... Ну, «экіпажа» сказана занадта, пятнаццаць афіцэраў сабралася. Хто не здолеў, хто не захацеў, каго не знайшлі, а каго і няма ўжо... І «жалеза» нашае парэзанае... Пазнаванне, абдымкі-пацалункі, крыкі. Усе — каму пад, каму ўжо шэсьдзясят, а камандзіру з зампалітам дык і за семдзясят — адразу ў тых лейтэнантаў-старлеяў-каплей ператварыліся... Апрача кэпа з замам, тыя марку трымаюць...

Выпілі ў памяць тых, хто ўжо на нябеснай лодцы... Загаманілі. Віцька-эртэсавец, ён цяпер мастак, усім свае работы падаваў, афорт. Я таксама не з пустымі рукамі. Выцягнуў некалькі асобнікаў кніжачкі сваёй. «Прыміце ў якасці сувеніра, бо прачытаць не здолеце — па-беларуску пішу...». А ў Пашкі-ракетчыка пытаюся: «Ты яшчэ родную ўкраінскую не забыўся? То ты здолееш прачытаць...». І тут сумеўся Пашка. Неяк так сумеўся, што я зразумеў адразу — не тое лягнуў. Відаць, у сучаснай Расіі ўкраінцам не зусім прыстойна быць... І ўзгадаўся недзе працытаньня ў Севце словы былога нашага, а цяпер маскоўскага журналіста, «асабістага ворага самі-ведаецца-каго». Што, маўляў, тлумачыць ён сыну — твае мама, тата, бабулі, дзядулі ўсе чыста — беларусы. Значыць, і ты, сынку, беларус. А ён — не! Мама-тата-бабулі-дзядулі хай сабе і беларусы, а я — рускі! Палонны хлапчук маскіруецца пад вертухая... Бо сорамна... Ці нявыгада?»

...На той сустрэчы экіпажа здарылася ў мяне асабістая бітва за незалежнасць Сінявокай. Сашка-трумны: «Хутка твая Беларусь нашай будзе!». А я яму — хвігу пад нос. «Пасля сутыкнення бакі разышліся для перарэкагнасцыроўкі»... Не ведаю, хто перамог, хочацца думаць, што я...

У Ерэван прыляцеў. Камандзіроўка па крымінальнай справе. Свяякоў матросіка-армяніна дапытаў і пракалоў ў ваенную пракуратуру... Па-моладасці няштатным ваенным дазнаўцам прызначылі... А мне што — хоць колькі дзён ад абрыдлага падводнага «бітона» адпачыць... Ваенпракурор, інструктаж, пасведчанне пракуратуры «Просім... садзейнічаць... у правядзенні следчых дзеянняў...», праязныя дакументы — і ўперад!

Нязвыклая архітэктура, дамы з ружовага вапняку, незнаёмая мова, і па вуліцах флоры старлей дэфіліруе... Гэта я, аддзяленне міліцыі шукаю. Позіркы зацікаўленыя лаўлю... Не без задавальнення... Двое п'янічкі армянаў на процілеглым ходніку. Апануцы фацэтна. Заўважылі — і праз вуліцу да мяне напасткі, што танкі. Відаць, будуць у любові да ваенна-марскога флоту прызна-

Бакінскі курсант з сям'ёй

вацца, вядомая справа... Альбо распавядаць, як самі ў ВМФ служылі... Усмешку прыязную на твары зрабіў...

Ага!... Любоў! «А добра вам японцы ў 905-м наклалі!» — Чую, як усмешка на твары камянее, робіцца дурнаватай, і сагнаць не магу... І адказаць — анічога прыстойнага ў галаву не йдзе... «Я ж для іх — як сімвал усюго расійскага флоту... Вертухай... Вось і атрымаў. За палон... Яны мяне перамаглі...

А ў міліцыі ўчастковы доўга скардзіцца, што на вуліцах Ерэвана немагчыма нікога затрымаць — адбіваюць! Незнаёмыя людзі кідаюцца на абарону незнаёмага і перамагаюць!

Савецкі мент для іх таксама сімвал палону. Хай сабе і армянін...

...У тэлеперадачы армянка кажа, што яны маленькая нацыя, і на армянскіх жанчынах ляжыць адказнасць за яе. Армянкі павінны нараджаць толькі армянаў... І ў іх няма беспрытульных дзяцей...

А з аэрапорта «Зватноц» у добрае надвор'е відаць вяршыні Арарата — Сыс і Масыс...

Мушкецёр д'Артаньян — армянін. У гэтым пераконвае мяне выпадковы суразмоўца. Я зайздросчу... Каб жа так горача адстойвалі нашы... Каліноўскага, Касцюшка, Пржавальскага, «Полацкі сшытак» і процьму іншага!..

Ерэванцы спадабаліся... У іх — адчуванне еднасці... І паўсюль пошукі сваіх...

Сябра дзяцінства ў авіяцыйнай акадэміі вучыцца. Не бачыліся гадоў восем. Адбіў тэлеграму, што цягнуком буду, з перасадкай. Сустрэў. Прыгожы, у лётнай форме. Я таксама нічога сабе. Сядзім

у рэстаране. Капітан і каплей, лётчык і падводнік. З усіх кутаў дзяўчаты зіркаюць.

Паспрабавалі гаварыць парасійску, папрывыкалі за гады ў вучальнях і войску, а тут няёмкасць нейкую адчулі. Нейкую быццам здраду, ці што... Фальшывасць... І перайшлі — як у дзяцінстве — на беларускую.

Афіцьянт падыходзіць — а ці можна, маўляў, за ваш столік яшчэ кліентаў? — Дык калі ласка, нам усё роўна! А ў зале вольных столікаў — колькі хочаш... Але гэта я пазней ужо заўважыў.

Сядоўць дзве прыгажуні, замовілі нешта там... Ды мы на іх аніякай увагі — не бачыліся ж колькі. У сябрука майго Афган за плячыма, у мяне чатыры аўтаномкі... Ды і ўспамінаў жа дзяцінства колькі... Працягваем балбатаць. І тут адна з дзевак — ды такім тонам загадным: «Говорите по-русски». Нават расійская прастытутка лічыць магчымым загадаць афіцэрам-«инородцам», каб на яе мове казалі! Бля!..

Сядзім у малосенькай карабельнай парылцы з земляком-кобрынцам. Два кайфы атрымоўваем: парымся і ў беларускай практыкуемся, каб не забыцца. Зампаліт зайшоў, сеў на ніжнюю паліцу. Пацее. Вушы натапырыў, спрабуе разабраць. Твар ад нянавісці перакрывіла, перабіў, Маякоўскага цытуе: «Я русский бы выучил только за то, что им разговаривал Ленин...». Пайшоў... Хай ідзе... Мы перамаглі!

Цікава свет пабудаваны... Ніколі людзі да канца яго законы не спазнаюць... Вось «Яблыка ад яблыні...» — правільная, здаецца, прымаўка...

...Служыць у вайсковай частцы мічман. Васіль. Прозвішча

мае такое, што ні за кога прыняць нельга, беларус у сто нейкім калене. І частка ягоная ў Беларусі, і Васіль ніколі ў жыцці далей Мінска носа не паказаў. Але ж вырашыў скарыстацца магчымасцю — тады дзеці ваенных маглі вызваляцца ад вывучэння беларускай мовы. Па жаданні бацькоў. І Васіль свайго нашчадка вызваліў. Аблегчыў жыццё... А нашчадак вырас і стаў старшынём гарадской арганізацыі ТБМ... Не ацаніў бацькавых клопатаў.

...Сын беларускі і энкэвэдзіста-расійца... Энкэвэдзіст быў прысланы, каб у канцы саракавых беларускіх нацыяналістаў знішчаць... Ніякіх канфліктаў ніколі з бацькам не меў... Ну, гэта я да таго, што не было нянавісці да бацькі. Наадварот, паважаў і любіў. Але ўрэшце стаў беларускім нацыяналістам. І старшынём гарадскіх фронтаўцаў... Зянонавым сябрам. Здаецца, не было адкуль там беларускасці брацца, але ж прарасла...

...Праўда, ёсць і адваротныя выпадкі... На жаль...

З тае хвіліны, як з мінскага вакзала ў свет ад'ехаў, дадому імкнуўся... З'ехаць у свет лягчэй аказалася, чым вярнуцца. Флорычкі частак у Беларусі ўсяго дзве было. Шляхам шматхадовай камбінацыі з дапамогай уплывоўных сяброў вярнуўся-ткі. Дадому. З той далечыні, дзе дагэтуль швэдаўся, уся Беларусь домам была...

У частцы, куды трапіў, беларусаў шмат. Апрача «топ-начальства», тыя ўсе чыста «лица славянской национальности» — расійцы. Я гэтак іх назваў таму, што як дзе пачую заклікі славянам яднацца, то ўрэшце аказваецца, што яднанне славянаў падразумывае ператварэнне беларусаў і ўкраінцаў у «паўнацэнных»... Можа нават «са знакам якасці» — гэта калі сваё роднае будзе актыўна зневажаць...

У межах вайсковай часткі крама была. Нейкі крыху аналаг «спецзабеспячэння». Часам можна было там тое-сёе з ежы набыць... Перабудова ўжо набрала сілу, і... Ну, усе ведаюць...

Стаіць у краме чарга абаронцаў Радзімы, кілбасу купляе. Начальнік прыкльпаў, таксама ў чаргу стаў. Дэманстраваў часам дэмакратызм. Чарга прыціхла, змоўклі гутаркі. А начальнік ні з таго, ні з с'яго, заікаючыся — заікай быў — «А-а-а, б-беларусы! А-а-а, б-брудны народ!» — «Чаго ж Вы, — пытаюся, — тут засталіся? Збеглі, можна сказаць, са сваёй Расіі?»

«А-а-а, м-мы вам к-культуру нясем...» — адказвае.

Там, у чарзе, можа тры чвэрці беларусаў было. Усе як быццам языкі кудысьці засунулі... Толькі прадаўшчыца, я ёй дагэтуль удзячны: «Беларусы — брудны народ? Вы гэта, відаць, па сваёй жонцы вызначылі...». Ён з тэішай жанаты быў... Крэкнуў начальнік, змоўк. Пастаяў крыху пад насмешлівымі позіркамі і бокам-бокам прэч... Мы перамаглі... Хоць «мы» — адна прадаўшчыца...

Вярнуўся дадому, а ён зусім не такі, як мроілася здалёк — з поўдня і з поўначы. Мязота запусцення... Чым далей, тым больш... Вось яно як... Трэба за вялікую прыборку прымацца... Драіць, начышчаць... Павучынне змесці, паваюць... Так!..

▶ ВОДГУК

«ШТО Ё ЛЁСЕ СВАІМ ПРАЧЫТАЎ...»

Ала СЯМЁНАВА

«Нічога больш...» Назва новай кнігі паэзіі Алеся Каско. Катэгарычна. Жорстка. Горка. І фотарэпрадукцыя афорта Льва Алімава на вокладцы — рэшткі дрэва: нават не пасля буры, а нейкага ўсёразбуральнага катаклізму... Не ведаю, як у арыгінале, але — тут не відаць глебы і яна не вызначаецца дамыслена.

Рэшткі існавання... Ні знаку былой кроны, ды і ад ствала застаўся толькі аскепак — выпетраны ліхалецец, навалы карані. Карані, што невядома ці здатны на тое, каб з'явіліся ад іх парасткі. Аднак... дрэва... як канкрэтная расліна... І як сімвал... дрэва жыцця? Міжволі згадваецца: «Грахі народа Божага ператварылі яго жыццё на зямлі ў знаходжанне ў месцы разбураным і спустошаным». (Іер., 4.23). І не ад хранічнага агтышаму — хутчэй ад стыхійнага, падсвядомага інстынкту самаўратавання, віталізму, прагі жыцця — гарташ тую мудрую Кнігу. І — знаходзіш: «...гэтая апусцелая зямля зрабілася, як сад Эдэма». (Іез., 36.35). І даведваешся, што тут «...будуць расці розныя дрэвы, якія дадуць спажыву, лісце іх не будзе ўвядваць і плады іх не будуць спусташацца» (Іез., 47.12).

Чытаю новую кнігу паэзіі Алеся Каско. І знаходжу пацверджанне менавіта гэтым антыноміям.

Самота — на вяршыні дзён самота, дагэтуль імітацыя была...

Ты неўсвядомлена і летуценна быў схільны плакаць, вершамі балець, ды нават боль быў з роснага мігцення, і толькі мімалётным ценем — смерць. З няведаных, адчужаных вытокаў Прышла самота існаю, такой, нібы ступіў ты ў цесны дом без вокнаў, і дзверы зачынілі за табой.

Канец хісткага існавання? У бязлігаснай жыццёвай прасторы... Не прыгожае, заканамернае — адыход пасля пройдзенага шляху «насычанага днямі». Задушны тупік — адзінота: і сам-насам, і сярод людзей. «Удаў гадоў...» Адышоў рамантызм маладосці, калі — мелодыка думак, змена настройў: натуральна... І нават адчай не меў няўхільнай мяжы, за якою толькі «безнадзейнасць»... Можна было дазволіць і такую раскошу, як сусветная туга... Яна, як ні дзіўна, не была ўсё ж балочай, распачнай. Крэўнай. А цяпер — «не чіткі требуюць с акцэра...» (Б. Пастарнак). І — ці то бунт, ці то пакура супакаення...

Ці — усё ж — пошук раўнавагі як умоўнай метафарыкі таго самага саду, пра які вышэй:

Маю ўсяго на долі: долю радасці, долю болю, долю веры — долю зняверанасці, долю памяці — долю забыцця... хто мне скажа, што абяздолены?

І, можа, найбольш — не адмяняе моўленае — а прапануе варыянты, верш «Недажын». Тут, дарэчы (ці не дарэчы?) згадваецца: некалі Рыгор Барадулін сваё саракагоддзе пазначаў, як «Свята пчалы», а датай, блізкай да сённяшняга хранаметражу жыццёвых тэрмінаў Алеся Каско, Аляксей Зарыцкі меціў — «Мая асяніна». У Алеся Каско прачытваем вось гэта:

От бы ўсё — ад зярнят да расы — зберагчы і напоўніцу ўсім наталіца: дакахачь, дапісаць... Папрасіць даравання ва ўсіх, з паміраннем змірыцца.

Усё зрабіць. Вызначыць. Выверыць. І што далей? Пакуль асоба яшчэ не ў пазасветавай прасторы... Яшчэ можа нешта ствараць... «на мове часу і дзікага мёду» (В. Мандэльштам)... Ёсць недаробленае...

Ды з таго і жывем, што жывем недажынам.

...Так прачытваецца мною гэтая кніга паэзіі... Суб'ектыўна, выключна ў маім полі зроку. (Ніколі не імкнуся ставіць адзнакі ці, крыў Божа, «вучыць крытычна мысліць», як пазначаў сваю ролю ў сённяшнім літаратурным працэсе адзін паэт і надзвычай актыўны крытык. (Цытую даслоўна.)

Вяртаючыся ж да таго сімвала... Было дрэва... Красавала... Восстракала вясну і лета... Перажывала восні і зімы... І — пакуль — існуе... у нейкім перастварэнні... у пэўнай прасторы... у пэўным кантынуме свабоды ці несвабоды... І знаходзіць паэтычны эквівалент пэўным сэнсам...

...Колькі б няўмольныя хранографы і хранометры быцця не адстукалі паэту, ён адчувае сябе ў рэальным часе, з яго часовымі і непапраўнымі казусамі існавання. «...у айчыне — ды без Айчыны...», калі «квецень ад сонца — у стронцы», калі ў бібліятэцы «стаяць саркафагамі кнігі з муміямі першадрукароў і паэтаў...».

Алеся Каско, як кожная рэальная асоба, жыве і адчувае сябе ў рэальным часе, дзе былі і вялікія перспектывы перабудовы, і новая хваля адраджэння, з іх усвядомленымі і здзейсненымі задумамі, і з няздзейсненымі... Грамадзянскімі і творчымі... І часы зняверанасці і паняверкі... А да таго — рэаліі паслячарнобыльскай рэчаіснасці, катаклізму планеты Зямля, сённяшня і будучыя... Але — ва ўсёй пестрады быцця і побыту паэт улоўлівае тую самую высакародную субстанцыю, у якой асабістае перажыванне імкнецца наблізіцца да адасобленых, ушчыльнена-надасобных сутнасцяў. Імкнецца вылучыць у няспынай плыні часу мройлівыя, няпэўныя структуры, што ўжо ад часу не залежаць. І гэта не адстароненыя мрой, не ўнутраны час асобы, не разумовыя значкі-навыкі, не цыкл вымог інтэлектуальных і дзейсных — а той асобы свет шматаблічнасці быцця, з яго сучаснымі аналогіямі, і з тым, што вызнаецца ім — прыродай з'яў і рэчаў.

Чалавек дастоль яшчэ ў зародку, ва ўлонні матухны-прыроды, у лукатых чэраве Зямлі, ён толькі-толькі знак падае — памкненнем імпульсіўным целым, успышкамі пачуццяў сумятлівых ды роспачных здагадак пра апакаліпсісы ў свеце і ў сабе.

...у свеце... І ў сабе...

Паэт надзелены асобай духоўнай энергіяй, якая выяўляецца ў ім і дае яму

Быць самім на сабе, быць сабою самім, пажаданым для ўсіх, непатрэбным зусім.

...і кідаюся ў хвалі — плыву і плыву дзень і ноч, ноч і дзень, змагаю — але адыходзіць той бераг далей і далей.

...І — звычайная самота... Паэт улоўлівае тую самую высакародную субстанцыю, у якой асабістае перажыванне імкнецца наблізіцца да Боскіх сутнасцяў. Імкнецца вылучыць у няспынай плыні часу мройлівыя, няпэўныя структуры, вызначыць самараскрыццё сваёй асобы не сведчанямі канкрэтыкі біяграфіі, а ўзбуджэннем, канцэнтрацыяй найбольш значных рысаў характару, выразных уласцівасцяў душы ў вызначанасці эстэтычных каардынат. У гэтага паэта вы не знойдзеце дакладнасці пратакола — ёсць біяграфія інтэлекта, духоўных пошукаў, пачуццяў... Так, у пэўных жыццёвых абставінах, але і над імі, і побач з імі, і насуперак ім... Нешта, можа, залежыць і ад «геаграфіі» жыццяпісу? Быў у паэта Алеся Каско такі, напрыклад, верш — «Мінскім сябрам»:

Весьлей вам жывецца на свеце, і сябры ёсць, і кніжак стае. Я ж — працюю ў раённай газеце, і пішу, і чытаю яе.

Раёнка... Потым Брэсцкае тэлебачанне — у самы перабудовачны час... Зноў — раёнка... Здаецца, так...

...Але... Ведаючы паэта найперш і па сутнасці толькі паводле створанага ім як паэтам, пэўна перакананая, што гэта сапраўднае. Не разумею гэтага «брэнду» — правінцыяльнае.

...Неяк у глорыяграфічным кантэксце матэрыялу пад назвай «Паэзія трыумфу» вядомы паэт і крытык з такім картбланшам, якога ў найноўшы час у беларускай літаратуры і не было ні ў кога, пісаў пра Алеся Каско: «...чарговы паэт з перыферыі»...

Не, ён не перыферыіны паэт. І яго зямлячка Ніна Мацяш была не перыферыіным, а еўрапейскага кшталту паэт. ...І Уладзімір Калеснік, даследчык і пісьменнік, якому маглі пазаздросціць многія сталічныя «гуры п'яра» (выраз Міхася Стральцова), вёў рэй не толькі ў Берасцейскім рэгіёне... (А сёння годна працягвае яго справу Мікола Праневіч.) І жывуць не ў сталіцы, аднак ад таго не робяцца правінцыяльнымі, рэгіянальнымі Юрка Голуб, Данута Бічэль, Вінцэс Мудроў, Ірына Жарнасек, Мікола Пракаповіч etc. ...

Між іншым, калі кінуць, так бы мовіць, «рэтрагляд», дык і Леў Талстой быў пісьменнік перыферыіны... Ясная Паляна... І ўніверсітэт Казанскі (і той не скончаны)... І жыццё на Каўказе... Санкт-Пецярбург і Масква не так многа часу займалі ў жыцці празаіка... А Чэхаў... Меліхава, Ялта... А Фолкнер з яго Ёкнапагафай...

...А вяртаючыся непасрэдна да кнігі (і кнігі) паэта Алеся Каско... Ён з тых, хто ў любым жанры застаецца паэтам. Эсэ, нататкі, мініяцюры... Радыежурналістыка... Дзе прысутнічаюць уласнае светаадчуванне, вопыты гісторыі і культуры, нанова пазначу — вопыт жыцця душы...

Я ў радасці плакаў, у болю трываў, і гневу свайго не трымаў у падполі, сябе я выказваў — нічога не выказаў болей.

Нічога не выказаў болей, Чым тое, што ў лёсе сваім прачытаў...

Але прачытаў — паэт... Fati arganum. Таямніца лёсу.

магчымасць адчуць і пачуць нешта неацэнна, пазачасавае — ці, магчыма, гэта спрасаваны час?

«Даволі, што ёсць неўміручасць імгнення...»

Паэт, бывае, канкрэтызуе імгненні, моманты: «Мне няцяжка шукаць; дзве касы — мая паржавелая і вострасрэбная — бацькава...». Або: «Мне няцяжка шукаць: пацяжэлыя яблыні галіны кладуць мне на плечы...». Аднак — Алеся Каско абавязкова выправіць сваё п'яро ад чыстай эмпірыкі, факталогіі (яе ўвогуле надзвычай мала ў яго) да іншай скіраванасці натхнення, да надпобытавага, надасабовага. І кожны можа выбіраць —

Зорка з даўнасці... Хто ты, вітанне ці працоўтва? Дакор або ветласць? Ці ты ярка-нямое пытанне вочы ў вочы: чым спраўдзіцца вечнасць?

Ці дайду? Ці за крайняй прыступкай Шлях абвернецца вынікам марным; там — нічога, нат зоркі над пусткай, зоркі з даўня веры і мары?

І — жыццё скончана?

Вось тут паэт робіць выснову, якая вяртае мяне да думкі, што вызначалася вышэй: «...будуць расці розныя дрэвы...».

Ды з таго і жывем, што жывем недажынам...

Але ж — «і кожны миг уносіць частічку бытця»... «Як адчуць тую мудрую біблейскую насычанасць днямі», калі вядома «ўдаў гадоў» аказвае сваю варожую моц. І страты, страты, страты...

Так зелена, весне, што вішня сама ступіла да весні.

А мамы — няма.

І квецень — ужо не тая, і сны — не тыя, і нават аблокі — «панурыя», «набухлыя ад знявер'яў і страт...».

Аднак жа зрэдзчасу бачу між імі празрыста-белых анёлкаў — гэта ў сненне маё на золку ўплятаюцца сны узяттай небам дочкі.

І рака жыцця — дзе адчуванне драмы Айчыны, трагедыі мовы, уласнай жорсткай наканаванасці — з мройліва бачным берагам... Што — на ім? На беразе?

Бераг мой у смуге... Хоць аднойчы б даплыць, каб здрадліўцаў не мець, каб здрадліўцам не быць.

23 (15)

ПАЛІЦА

▶ АГЛЯД

NOSCE TE IPSUM

(СПАЗНАЙ САМОГА СЯБЕ)

Наталля ЯКОВЕНКА

«Стварэнне высокай культуры перакладу садзейнічае росту нацыянальнай літаратуры і ўсведамленню ёю свайго нацыянальнага характару»
І. Р. Бехер

«Вопыт стагоддзяў даказвае, што сувяз паміж мастацкім перакладам і нацыянальнай свядомасцю бяспрэчная»
К. Шэрман

Пераклад ёсць самаспасціжэнне... і адкрыццё. Над гэтым давалася ў каторы раз задумацца, гартаючы кнігі перакладаў з украінскай на беларускую твораў Багдана-Ігара Антончыка («Зялёнае Евангелле». — Львів: Каменяр, 2011) і з беларускай ды іншых моў на ўкраінскую, створаных Галінай Кірпа («Місяць у колісці». — Тернопіль: Богдан, 2012).

«Перакладзены з іншай мовы твор — перадусім носыбіт іншага жыцця, іншага спосабу мыслення, іншых параметраў разумення свету. Чым вышэй мастацкая вартасць перакладу, тым большая магчымасць міжвольнага параўнання, якое непасрэдна ўплывае на нацыянальную свядомасць, — канстатаваў Карлас Шэрман у сваіх «Таямніцах почырку». — Тут варта сказаць, што ў дадзеным выпадку нацыянальная свядомасць выступае як шматтабличная катэгорыя, якая ахоплівае ўсе бакі жыцця, самыя розныя адносіны чалавека з прыроднымі з'явамі і рэчамі, а таксама чалавека з чалавекам, з грамадой чалавечай». Да таго ж, пераставраючы іншамовны твор сродкамі сваёй мовы, праз сінтэз моўна-стыльовых і культурна-эстэтычных асаблівасцяў перакладчык кожны раз нанова спазнае самога сябе — сваё светаадчуванне, светаразуменне, выпрабуе мастацкія прыёмы, выяўляе нацыянальную адмет-

насць уласнай творчасці, а часам робіць пэўнае адкрыццё для сябе, для чытачоў.

«Зялёнае Евангелле»

«Насупор глузду веру, што месяц, які свеціць над маім родным сялом у Горліцкім павеце, іншы, чым месяц над Парыжам, Рымам, Варшавай ці Масквой... Веру ў зямлю бацькоўскую і яе паэзію» (пераклад Тацяны Кабржыцкай), — адзначаў у сваіх нататках «украінскі Багдановіч» — паэт, празаік, перакладчык, літаратуразнаўца Багдан-Ігар Антончык (1909–1937), радкі якога, напоўненыя незвычайнай «расой і сілай», глыбокія філасофскія думкі, таксама як ідэйна-эстэтычная пазіцыя вельмі блізкія да багдановічавых; падобныя таксама іх самотныя й трагічныя лёсы. Тое ж падкрэслівае ў прадмове да зборніка «Зялёнае Евангелле» Ніл Гілевіч: «Не магу адкасуцца ад думкі, што ў лёсе і постаці гэтага паэта ёсць няма агульнага з лёсам і творчым абліччам нашага Максіма Багдановіча. <...> Уражвае супадзенне вех і асаблівасцей біяграфіі, жыццёвага і творчага шляху абодвух паэтаў. Багдановіч памёр на дваццаць шостым годзе жыцця, Антончык — на дваццаць

восьмым. Адзін і другі паходзілі з інтэлігентных сем'яў. І адзін і другі сваё нядоўгае жыццё пражылі ў горкім адзіноцтве — без сям'і, без вернага побач друга. <...> І адзін і другі жывую мову свайго народа вывучалі па кнігах і з вуснаў пэўных людзей — Багдановіч ад цёткі, малодшай матчынай сястры, а Антончык ад нянек, што гаварылі на мясцовым «лэмкіўскім» дыялекце. І адзін і другі глыбока ведалі народную міфалогію і старажытны фальклор і плённа выкарыстоўвалі іх вобразы ў сваёй цудоўнай «язычніцкай» паэзіі.

Таму, напэўна, з не меншай вераю ў родную «зямлю бацькоўскую і яе паэзію» можна наважыцца на пераклад твораў гэтага лірыка.

Да сярэдзіны 1960-х гадоў напісана Багданам-Ігарам Антончыкам было пад забаронаю. Калі Украіна стала, нібы ўпершыню, адкрываць для сябе гэтага творцу, у час барацьбы за яго рэабілітацыю Сяргей Панізьнік пачаў перакладаць вершы Антончыка, перададзеныя з «архіўнага падполля» выкладчыкам універсітэта М. Ільніцкім (Львоў, 1966). У 1997-м С. Панізьнік прадставіў Антончыка ў сваім зборніку «Сутрэча роднасных сусветаў» перакладамі трох вершаў («Чаромхавы

верш», «Бацькаўшчына», «Два клёны»), да якіх у 2011-м у «Зялёнае Евангелле» дадаў пераклады «Кальханкі» і «Слова пра полк пяхоты».

*Нагрэта ноч ухмельным вецею:
ў чаромхавай дыміцца мгле.
І літары, як зоры, свеціць
з раскрытай кнігі на стале.*

*Лістотай стол мой абраслае,
а ножка крэсла — гонкі ствол.
І я з чаромхаў-кніг чытаю
прамудрай пушчы хараство.*

Гэта «Чаромхавы верш» — адзін з найбольш вызначальных і характэрных для паэзіі Б.-І. Антончыка, як «мастака, поўнага ўражанняў першароднай красы і свежасці, які дае чалавеку, а тым больш мастаку, адкрыццё свету» (М. Ільніцкі). Гімнам жыццю і ўсяму жывому на зямлі можна назваць паэзію Антончыка і, у прыватнасці, твор, што даў назву зборніку:

*Вясна, як карусель, як воз,
на каруселі белаконі.
Сяло ў гарах, сад, абрыкос,
і месяц, як цюльпан, чырвоны.*

*Стол ясянёвы, на стале
славянскі збан — для сонца схова.
Ты кланяйся зямлі ў святле,
як гэты сон, стокаларовай.*

(«Зялёнае Евангелле»,
пераклад Рыгора Барадулліна).

Акрамя згаданых перакладчыкаў да самаспасціжэння праз чароўную і загадкавую лірыку Багдана-Ігара Антончыка, «закаханана ў жыццё паганца», таго, што «быў хрушчом і жыў калісь на вішнях, на вішнях тых, што апяваў Шаўчэнка», да адкрыцця яго асобы і паэзіі беларускаму чытачу спрычыніліся Вячаслаў Рагойша, Васіль Зуёнак, Сяргей Законнікаў, Генадзь Бураўкін, Эдуард Акулін — вядомыя і практыкаваныя як у паэтычнай, так і ў перакладчыцкай справе літаратары. Пры тым укладанне зборніка (нястомнымі ўкраінцам Раманам Лубкіўскім і беларусам Вячаславам Рагойшам), дзе пераклады змешчаны побач з арыгіналамі, дазваляе напоўніцу заглябіцца ў паэтычны свет аднаго з найбольш выдатных лірыкаў XX стагоддзя і дае найлепшую магчымасць параўнання, «якое непасрэдна ўплывае на нацыянальную свядомасць».

ПЕРАВЫХАВАННЕ ДЫКТАРА

Павал АБРАМОВІЧ

Шведскі літаратар Ульф Старк (нар. у 1944 годзе) спачатку пісаў кнігі для дарослых, а потым вырашыў распавядаць гісторыі толькі для дзяцей. Нядаўна ў выдавецтве «ВУ-BOOKS» выйшла ягоная кніжка «Дыктатар» з малюнкамі фінскай мастачкі Лінды Бондэстам. Беларускі варыянт кнігі стварылі перакладчыцы Наста Лабада і Вольга Рызмакова; на прэзентацыю ў кнігарню «логвінаў» Ульф Старк прыязджаў асабіста.

Ва ўсіх дзетак з гэтай яркай кнігі ёсць імёны, акром галоўнага героя. Аўтар называе яго «дыктатарам», і персанаж не супраць, бо няма лепшага імя для таго, хто ўпэўнена пачуваецца гаспадаром свету, хоць знешне і выглядае як маленькі хлопчык. Старкаў дыктатар хоча, каб яму падпарадкоўваліся: ён загадвае зоркам свяціць ноччу, а анёлам — есці кашу. З людзьмі дыктатар паводзіцца таксама сурога, і можа нараўні на матулю, якая перад сном цалуе сваё адзінае дзіця, — «дыктатараў нельга цалаваць, прынамсі не проста так». Звычайна дыктатар злы, аднак іншым разам, калі ў адкрытым вазку яго вязуць у садок, можа ўсім пасміхацца, бо сёння ён у гуморы, а заўтра

ізноў задасць свету перцу з імберцам! Любімая ежа дыктатара — бананы, бутэрброды і гарачыя каўбаскі, але «каб на іх падзьмулі».

Беларусы могуць чытаць «Дыктатара» ўголас сваім дзецям, і разглядаць малюнку, і рабіць педагагічныя высновы ў межах сям'і, і радавацца шчасліваму фіналу: галоўны герой захаўся ў дзяўчынку Сірку са сваёй групы, а паколькі тая не хоча ісці разам з дыктатарам, трымаючыся за рукі («Я з малпаю лепш пайду»), ён вырашае змяніцца дзеля Сіркі і назаўтра стаць тою малпаю.

Толькі васьмь праекцыяў з рэчаіснасцю нам не пазбегнуць, і сумных думак у часе чытання «Дыктатара» таксама. Старкава

гісторыя нявыхаванага хлопчыка ў нашай краіне непазбежна гучыць як гісторыя нявыхаванага мужчыны, які ўзначаліў краіну:

«Скакаць на адной ножцы! — ён патрабуе. — Інакш я вас кіну ў турму!». Нічога больш не прыдумайшы, ён вяртаецца ў свой палац.

Бацькі заўсёды вінаватыя, так кажуць. І бацькі прэзідэнта таксама. Але не толькі яны: у дадзеным выпадку як грамадзяне Беларусі мы мусім падзяліць з імі цяжар адказнасці. У выхаванні свайго кіраўніка дзяржавы намі былі зроблены памылкі, і паколькі сітуацыя не паляпшаецца, відавочна, мы дасюль робім не тое, што належыць, не тое, што патрэбна. Старк дае чытачам рэцэпт выхавання; вось цэнтраль-

«Месяць у калысцы»

Маленькі чытач — асаблівы, і пісаць для яго надзвычай цяжка з некалькіх прычынаў: па-першае, неабходна выпрацаваць даступную для дзіцячага разумення мову; па-другое, трэба ўлічваць асаблівасці дзіцячай псіхалогіі і адрознасць эстэтычнай ацэнкі, бо юных чытачоў часта захапляе тое, што не краінае дарослых, і наадварот; па-трэцяе, нельга забывацца на розніцу ў густах і зацікаўленасцях дзяцей рознага ўзросту ды менталітэту. І яшчэ шмат-шмат іншага... Пісаць цяжка, а перакладаць — тым больш.

Аднак украінская паэтка, празаік і перакладчыца, аўтар некалькіх зборнікаў для дзяцей Галіна Кірпа смела ідзе на пераадоленне ўсіх тых межаў. І, трэба сказаць, атрымліваецца гэта ў яе вельмі паспяхова. У 2007 годзе ва Украіне ў яе ўкладанні (разам з мужам Дзмітром Чараднічэнкам) выйшла хрэстаматэя сусветнай літаратуры для пачатковай школы ў 3-х тамах «Світ від А до Я. Аўстралія — Ірландія», дзе ў раздзеле «Білорусь» прадстаўлены творы для дзяцей 27 аўтараў.

Галіна Кірпа перакладае на ўкраінскую мову прозу і вершы пісьменнікаў з Беларусі, Нямеччыны, Даніі, Нарвегіі, Швецыі. У яе апошнім зборніку — «Місяць у колісці» — побач са створаным ёю самою ды з лепшымі набыткамі дзіцячай літаратуры Даніі, Нарвегіі і Швецыі, Беларусь прадстаўлена перакладамі вершаў і казак для дзяцей, напісаных Станіславам Шушкевічам, Уладзімірам Караткевічам, Сяргеем Грахоўскім, Алегам Лойкам, Нінай Мацяш, Міколам Маляўкам, Казімірам Камейшам, Нінай Галіноўскаю, Сяргеем Панізьнікам і Сяргеем Тарасавым.

Аўтарскія творы і пераклады Галіны Кірпы аб'ядноўваюць не толькі жанравыя асаблівасці дзіцячай літаратуры. Галоўнае, што яднае — яркая, вобразная, запамінальная, жывая мова і бязмежнае пачуццё шчырай любасці, якую, здаецца, свеціцца кожны твор і якая так патрэбная ўсім дзецям, незалежна ўжо ад менталітэту, зацікаўленасцяў, узросту і г.д.

Мабыць, творчы для дзяцей, можна найлепш спазнаць сябе самога — праз разуменне ўласных мажлівасцяў быць абсалютна шчырым і здольнасцяў любіць.

нае месца ў кнізе «Дыктатар», якое беларусам — як бацькам і грамадзянам — трэба ўдумліва перачытаць шмат разоў, каб перавыхаваць эгаіста:

Ён хоча пачуць пра «Найлепшага ў свеце», казку пра сябе самога. Але такой кніжкі няма. Казкі не будзе.

Старк дае свайму персанажу надзею на пераўвасабленне. Адна часова, як дзіцячы пісьменнік, ён верыць, што калектыў здольны пераываваць нават самага вялікага карысліўца. Спраўды, дзіцячыя кнігі чытаць аніколі не запозна — уголас ці моўчкі, іншым ці самому сабе, і выхаванне — працэс, які мусіць доўжыцца ўсё жыццё. Паспрабуем і мы ў гэтай «няказачнай» справе дабрыню спалучаць са строгай справядлівасцю.

▶ **ПРЭМІІ**

«АРАБСКІ БУКЕР»

29 сакавіка Міжнародная прэмія ў галіне арабскай літаратуры, якую таксама называюць «арабскім Букерам», займела самага маладога лаўрэата ў сваёй гісторыі. Ім стаў 42-гадовы ліванскі пісьменнік і журналіст Рабі Джабер.

Ганаровы дыплом і грашовы прыз у памеры 50 тысяч даляраў ЗША яму прынес гістарычны раман «Друз з Бялграда», дзеянне якога адбываецца ў 1860-х гадах, пасля грамадзянскай вайны ў Ліване паміж мусульманамі і хрысціянамі, калі 15 тысячаў хрысціян былі забітыя, а дзясяткі тысячаў страцілі прытулак.

Лёс заклідае галоўную гераіню, хрысціянку Хану, на Балканы. Разам з групай паўстанцаў яна бяжыць з краіны і ў выніку на 12 гадоў трапляе за кратамі.

Журы прэміі адзначыла, што ў сваім рамане Джабер «праз-воб-

разы даўно мінулых гістарычных падзеяў ярка паказаў крохкасць чалавечага існавання». Паводле словаў ліванскага пісьменніка, падчас працы над кнігай ён некалькі гадоў вывучаў у архівах Амерыканскага ўніверсітэта ў Бейруце дакументы сярэдзіны XIX стагоддзя.

Творы Джабера амаль не перакладаліся на замежныя мовы, аднак вельмі папулярныя ў Ліване, дзе ён апублікаваў 17 раманаў і рэдагуе культурны дадатак да газеты Al-Nahat.

Акрамя Рабі Джабера фіналістамі прэміі сёлета былі пісьменнікі з Туніса, Егіпта і Алжыра, а таксама яшчэ адзін прадстаўнік Лівана. Кожны з іх атрымаў па 10 тысяч даляраў.

Міжнародная прэмія ў галіне арабскай літаратуры ўручаецца з 2009 года. Заснаваная тым самым фондам, што ўручае і брытанскага «Букера», яна закліканая прыцягнуць увагу да літаратуры арабскага свету за межамі рэгіёна.

▶ **КАЛЕЙДАСКОП**

СКАНДАЛЬНЫ ВЕРШ ГЮНТЭРА ГРАСА

Нямецкі пісьменнік і нобелеўскі лаўрэат Гюнтэр Грас справакаваў хвалю абурэння і ўвагі, апублікаваўшы 4 красавіка верш «Пра што неабходна сказаць» з крытыкай антыізраільскай палітыкі Ізраілю.

Ён заклікаў сусветную супольнасць пракантраляваць ядзерную праграму не толькі Ірана, але і габрэйскай дзяржавы. Верш з'явіўся адразу ў некалькіх сусветных выданнях (арыгінал быў апублікаваны ў нямецкай «Suddeutsche Zeitung», а пераклады — у амерыканскай «The New York Times», італьянскай «La Repubblica» і іспанскай «El País»).

У сваім творы Г. Грас крытыкуе Ізраіль за пагрозы прэвентыўнага ўдару па Іране ў сувязі з яго атамнай праграмай. На думку пісьменніка, дзеянні Іерусалі-

ма могуць «знішчыць іранскі народ». Пры гэтым ізраільскі ўрад, як сцвярджае Г. Грас, даўно бескантрольна развівае свой ядзерны патэнцыял. У выніку аўтар верша прыходзіць да высновы, што атамная праграма Ізраілю «пагражае і без таго кволаму міру» ў рэгіёне. У якасці рашэння праблемы нобелеўскі лаўрэат заклікае абодва бакі адмовіцца ад гвалту, а міжнародным інстанцыям прапануе правярыць ядзерныя праекты абедзвюх краін.

Пры гэтым Г. Грас крытыкуе не толькі Ізраіль, але і ўлады Нямеччыны, якія, па яго меркаванні, сваімі дзеяннямі толькі распальваюць канфлікт. Яны прадаюць Ізраілю падлодку, здольныя несці ракеты з ядзернымі боегалоўкамі.

Публікуючы антыізраільскі верш, Г. Грас не мог не ўсведамляць, што яго назавуць антысемітам і ўздадуць службу ў войсках СС (Waffen-SS) (публічна ён упершыню распавёў пра гэта ў сваёй аўтабіяграфічнай кнізе

«Цыбуліна памяці», якая выйшла ў 2006 годзе).

Афіцыйныя нямецкія ўлады не ўмешваліся ў скандал. У Іране публікацыю верша адзначылі, але бурнай рэакцыі, як чакалі ў Ізраілі, не было. З міністэрства культуры Ірана Г. Грасу прыйшоў ліст, у якім было напісана, што яго верш прачыталі і ацанілі. Заканчвалася пасланне паказальна: «Пяро пісьменніка можа прадухіліць трагедыю лепш, чым войска».

Сусветная ж прэса не пашкадавала пісьменніка. Многія выданні прыйшлі да высновы, што Г. Грасу варта было б памачыцца, калі гаворка заходзіць пра Ізраіль. Ізраільская газета «Maariv» адзначыла, што пісьменнік заслугоўвае пакарання за сваю заяву, бо «яго ўдзел у гістарычных грахах не можа і ніколі не будзе дараваны». А міністэрства ўнутраных спраў Ізраіля абвясціла Гюнтэра Граса персонай нон грата і забараніла яму ўезд на тэрыторыю краіны.

«Еўрапейскі паэт свабоды—2012»

Нямецкі паэт Дурс Грунбайн стаў сёлетнім лаўрэатам прэміі «Еўрапейскі паэт свабоды», заснаванай муніцыпалітэтам горада Гданьска. Прэмія паэта ўганаравалі за зборнік вершаў «Мізантроп на Капры». Пераможца атрымае сто тысяч злотых, дзесяць тысяч — перакладчык зборніка на польскую мову Анджэй Капацкі.

Сярод намінантаў сёлета былі паэты з Албаніі, Чэхіі, Гішпаніі, Германіі, Нарвегіі, Польшчы (Рышард Крыніцкі), Турцыі, Украіны (Сяргій Жадан).

Дурс Грунбайн нарадзіўся ў 1962 годзе ў Дрэздне. Ён лаўрэат практычна ўсіх значных нямецкіх літаратурных прэміяў. Таксама вядомы і як перакладчык (трагедыі Эсхіла, Сенека, драмы С. Бэкета, вершы А. Мішо, Дж. Эшберы, Т. Венцлавы і інш.)

У 2010 годзе прэмію «Еўрапейскі паэт свабоды» атрымаў Уладзімір Арлоў. Ягонь зборнік «Па-

ром праз Ла-Манш» пераклаў на польскую мову Адам Паморскі.

ХЭМІНГУЭЙ І ЗАБОЙСТВА КАТА

Амерыканскаму пісьменніку Эрнэсту Хэмінгуэю аднойчы давялося застрэліць любімага ката.

Гаворка пра гэты эпізод вядзецца ў адным з неапублікаваных лістоў Хэмінгуэя, выстаўленых на агляд у Бібліятэцы імя Джона Ф. Кэнэдзі ў прыгарадзе Бостана. Пра гэта напісала The New York Times.

У бібліятэцы прадстаўлены 15 лістоў Хэмінгуэя, адрасаваных венецыянскаму арыстакрату Джанфранка Іванчычу, з якім пісьменнік пазнаёміўся ў 1949 годзе. Лісты былі напісаны ў перыяд з 1953-га па 1960 год. У той час Хэмінгуэй жыў на Кубе.

У лісце, датаваным 22 лютага 1953 года, Хэмінгуэй распавядае пра тое, як яго кот Вілі быў збіты машынай. Жывёла мучылася, таму пісьменніку не заставалася нічога, акрамя як прыстрэліць яго. Даручыць забойства ката камусьці іншаму Хэмінгуэй не змог.

Далей у лісце Хэмінгуэй прызнаецца, што яму даводзілася страляць у людзей, але ён ніколі не забіваў «кагосьці, каго ён ведаў і любіў на працягу 11 гадоў, і хто і з дзюмога зламаанымі лапкамі працягаў варкатаць».

Пісьменнік таксама адзначае, што адразу пасля таго, як ён прыстрэліў ката, да яго хаты пад'ехалі нейкія турысты. Ён сказаў ім, што цяпер не самы лепшы час для гутарак і папрасіў

іх з'ехаць. Аднак «багацеі на Кадылаку», як назваў іх Хэмінгуэй, выказалі меркаванне, што прыехалі якраз своєчасова для таго, каб убачыць «вялікага Хэмінгуэя, які плача». Пісьменніку давялося ў грубай форме выштурхаць назойліва-прыхільнікаў.

Кот Вілі, паводле кнігі «Каты Хэмінгуэя: ілюстраваная біяграфія», паслужыў правобразам аднаму з катом у кнізе «Высшы ў акіяне».

Хэмінгуэй быў вядомы сваёй любоўю да катом. Да 1945 года ў яго іх было 23. Хэмінгуэй, у прыватнасці, быў уладальнікам шасціпалага ката. Яго нашчадкі, якія ўспадкавалі шасціпаласць, у наш час з'яўляюцца адной з выбітнасцяў дома-музея пісьменніка на Кі-Ўэсце.

▶ **ПАСТАНОЎКА**

МАГІЧНЫ МЕМУАРЫСТ І КЛАНАВАННЕ

У сваёй кнізе «Жыць, каб распавядаць пра жыццё», якая нядаўна выйшла па-расійску, Габрыэль Гарсія Маркес замест абяцаных успамінаў падаў раман у стылі «магічнага рэалізму».

У апошнія месяцы імя Маркеса ў Расіі ў многіх на слыху. І рэч тут не ў фальшывым развіталым інтэрнэнтаўскім лісце калумбійскага пісьменніка, які з'явіўся яшчэ ў 2000 годзе, і ўжо тым больш не ў прысваенні Маркесу расійскага ордэна Пашаны ў сувязі з ягоным 85-годдзем. Паўфантастычная рэальнасць Лацінскай Амерыкі, якую з мноствам падрабязнасцяў маляваў нобелеўскі лаўрэат у сваіх раманах, апыну-

лася куды бліжэй да расійскай, чым уяўлялася калісьці першым чытачам «Ста гадоў адзіноты». Менавіта таму «Жыць, каб распавесці пра жыццё» — першая кніга з задуманай пісьменнікам мемуарнай трылогіі — выйшла ў Расіі найсвоечасова.

Чарговы раман у стылі магічнага рэалізму, своеасаблівы рэмейк «Ста гадоў адзіноты», напісаны ад першай асобы. Пра пісьменніцкую «кухню» Маркеса цікава чытаць, з іншага боку — здаецца, быццам кожная старонка прыносіць чарговае расчараванне. Напрыклад, калі верыць Маркесу, яго дзед Нікалас быў палкоўнікам войска лібералаў падчас Тысячагадовай вайны і менавіта яму давялося разам з жонкай бегчы з роднага горада Баранкілья ў пыльнае і гарачае мястэчка Аракатака (пасля

таго, як палкоўнік забіў свайго земляка на двубой).

Менавіта ён узяў калісьці маленькага Габіто з сабой па пакупкі ў камісарыят бананавай кампаніі «Юнайтэд фрут», дзе будучы аўтар «Ста гадоў адзіноты» ўпершыню ўбачыў лёд...

Нарэшце, менавіта палкоўнік Гарсія, на старасці гадоў расчароваўшыся ў палітыцы, заняўся пасямейнай традыцыйнай ювелірнай справай, час ад часу майструючы сваіх знакамітых залатых рыбака.

Мноства неверагодных падрабязнасцяў «Ста гадоў адзіноты» (да выдання гэтай падзеі ўспаміны так і не даходзяць, абарваўшыся на ўцёках Гарсія Маркеса з Калумбіі ў Еўропу) доўжацца далей. Цыркун, з'едзены прыцедам Маркеса на вячэру; адукацыя пры дапамозе сэксу; ка-

ханне на ўсё жыццё; палітычныя крызісы і кровапралітныя войны; журналістыка і літаратура; сэкс і п'янкі, галеча і першая слава... На пералік усіх фантастычных падзей і падрабязнасцяў, якія ці то здараліся, ці то не здараліся ў жыцці пісьменніка, не хапіла б і ста рэцэнзій. Праз дзесяць гадоў пасля таго, як Габрыэль Гарсія Маркес выдаў першы том сваіх выдуманых успамінаў, і расійскія чытачы могуць пазнаць гісторыю жыцця, якую ён пра жыў, каб распавесці пра яе...

Ну а беларусы пакуль мусяць чытаць тое ў арыгінале ці ў чужых перакладах.

Тым часам Габрыэль Гарсія Маркес пачаў збіраць сродкі на сваё кланаванне. Пісьменнік неаднойчы выказваў занепакоенасць агульным узроўнем сучаснай калумбійскай літаратуры і такім чынам плануе даць новы штуршок яе развіццю праз 30-40 гадоў.

Дагэтуль у навукова-даследчыцкай лабараторыі пры клініцы

дэпартаменту Магдалена, дзе плануецца выканаць працэдuru, паспяхова кланавалі авечак, свіней і пацукоў. Арангутану Чылі, кланаванаму ў лабараторыі, ужо 5 гадоў, і адчувае ён сябе выдатна.

«Даць краіне яшчэ некалькі нобелеўскіх лаўрэатаў — няпростая задача, але мы яе вырашым, — кажа прафесар медыцыны доктар Араката, які ўзначальвае лабараторыю, — прынамсі, тэхналагічных перашкодаў гэтаму я не бачу».

Запыт Маркеса на яго кланаванне ў 4-5 асобах ужо разглядаецца ў калумбійскім парламенце, і хутчэй за ўсё дазвол будзе атрыман. Вядома, што пісьменнік збіраецца ўнесці палову сумы за паслугі лабараторыі кланавання. Каб сабраць другую палову сродкаў, на сайце калумбійскага пісьменніка абвешчаны збор сродкаў.

Старонка падрыхтавана паводле матэрыялаў www.openspace.ru, europejskiopietawolnosc.pl, gazeta.ru, themodernword.com, prajdzisvet.org, TheNewYorkTimes.com, lenta.ru.